

บทที่ 2

ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย

จุดเริ่มต้นของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียนั้นเกิดจากความสนิทสนมของกษัตริย์ของทั้งสองประเทศ จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดำเนินไปด้วยดีจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติบอลเชวิคในรัสเซีย ความสัมพันธ์เริ่มห่างเหินกันเพราะระบอบการเมืองการปกครองที่แตกต่างกัน และความต่างนี้ได้ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียต้องยุติลงชั่วคราวในเวลาต่อมา นอกจากนั้น เหตุการณ์ระหว่างประเทศ เช่น สงครามโลกครั้งที่ 2 และสงครามเย็นก็มีส่วนสำคัญในการสร้างความเคลือบแคลงรัสเซียให้กับฝ่ายไทย ยังผลให้ไทยหวาดระแวงรัสเซียตลอดมา จุดเปลี่ยนที่สำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างสองรัฐนี้ได้แก่ การล่มสลายของสหภาพโซเวียต ซึ่งทำให้ความแตกต่างทางอุดมการณ์การเมืองไม่เป็นอุปสรรคขัดขวางความสัมพันธ์ระหว่างกันอีกต่อไป จึงถือได้ว่าเป็นศักราชใหม่ของการพัฒนาความสัมพันธ์ให้แน่นแฟ้นมากขึ้น

ในการศึกษาประวัติความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์ โดยเฉพาะทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจนั้น ผู้เขียนขอแบ่งช่วงเวลาของความสัมพันธ์ออกเป็น 3 ช่วง ตามลักษณะการเมืองการปกครองของรัสเซีย คือ

1. ช่วงการปกครองตามระบอบกษัตริย์ (ค.ศ. 1863-1917)
2. ช่วงระบอบคอมมิวนิสต์ (ค.ศ. 1917-1991)
3. ช่วงหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต (ค.ศ. 1991-ปัจจุบัน)

2.1 ช่วงการปกครองตามระบอบกษัตริย์ (ค.ศ. 1863-1917)

2.1.1 ความสัมพันธ์ด้านการเมือง

ความสัมพันธ์ในระยะแรกนั้น เป็นช่วงเวลาที่ไทยยังเป็นราชอาณาจักรสยาม ขณะที่รัสเซียยังเป็นจักรวรรดิรัสเซีย รัสเซียไม่มีความรู้เกี่ยวกับไทยมากนัก รัฐบาลรัสเซียจึงส่งเรือมายังแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2 ลำ เพื่อสำรวจดินแดนในภูมิภาคนี้ เมื่อปี ค.ศ. 1863 ซึ่งตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้คนรัสเซียเริ่มรู้จักคนไทยและประเทศไทยเป็นครั้งแรก จากบันทึกของพลเรือโทเปเชอรอฟ ผู้บังคับการเรือได้แสดงถึงมุมมองที่ดีต่อไทย สังเกตได้จากการ

กล่าวถึงการต้อนรับอันเต็มไปดด้วยไมตรีจิตที่ได้รับจากรัฐบาลไทย¹ ต่อมา ในช่วงต้นรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีการติดต่อกันอีกครั้งหนึ่งในปี ค.ศ. 1874 พลเรือเอก บรูเมอร์ (Brumer) ผู้บัญชาการกองเรือยานแปซิฟิกของรัสเซียเดินทางมายังกรุงเทพฯ และได้รับการ ต้อนรับเป็นอย่างดี พร้อมกับได้เข้าเฝ้ารัชกาลที่ 5 อีกด้วย โดยเอกสารทางรัสเซียอ้างว่า รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชดำรัสแก่คณะเจ้าหน้าที่รัสเซียว่า พระองค์ทรงคาดหวังว่าในอนาคตอันใกล้ทั้งสอง ประเทศจะทำสนธิสัญญาไมตรีต่อกัน แต่ไม่ปรากฏเอกสารที่ยืนยันคำกล่าวอ้างดังกล่าวของฝ่ายไทย² ภายหลังการมาเยือนของนายพลบรูเมอร์ทั้งสองฝ่ายได้เพิ่มความสนใจซึ่งกันและกัน โดยเมื่อครั้ง ครบรอบหนึ่งศตวรรษแห่งการสถาปนาราชวงศ์จักรี ในปี ค.ศ. 1882 รัฐบาลรัสเซียได้ส่งนายพลเรือ แอสแลนเบกอฟ (Aslanbegov) เป็นตัวแทนร่วมในพระราชพิธีเฉลิมฉลองที่กรุงเทพฯ และได้เข้าเฝ้า รัชกาลที่ 5 รวมทั้งพระราชวงศ์ชั้นสูง และร่วมสนทนากับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

รัสเซียเริ่มให้ความสนใจกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น เมื่ออังกฤษได้ขยาย อิทธิพลไปยังเปอร์เซียและอาฟกานิสถาน ซึ่งไทยเองก็ตกอยู่ในสภาวะคับขันจากการล่าอาณานิคม ของอังกฤษกับฝรั่งเศสเช่นกัน เมื่อทราบข่าวแผนการเสด็จทางชลมารคโดยผ่านเอเชียตะวันออกเฉียง ใต้เพื่อวางศิลาฤกษ์ทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรียในปี ค.ศ. 1891 ของมกุฎราชกุมารนิโคลัส รัฐบาลไทยจึงถือโอกาสผูกมิตรกับรัสเซีย รัชกาลที่ 5 ได้ทรงรับสั่งให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวง เทวะวงศ์วโรปการ (พระยศในขณะนั้น) ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการต่างประเทศทูลเชิญ มกุฎราชกุมารนิโคลัสเสด็จประพาสประเทศไทย และรัฐบาลรัสเซียได้ตอบรับคำเชิญของไทยใน ปลายเดือนเดียวกัน

¹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์ , 2516), หน้า 36.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

ทั้ง ๆ ที่ฝ่ายไทยได้เตรียมการป้องกันการตอบปฏิเสธไว้แล้ว แต่ยังไม่ทันได้ดำเนินการใดๆ การตอบรับนี้แสดงให้เห็นถึงความสนใจของรัสเซียที่มีต่อไทยอย่างชัดเจน เพราะในขณะนั้นไทยกับรัสเซียยังไม่มีความสัมพันธ์ทางการทูตโดยตรงต่อกัน

แม้ในช่วงเวลานั้นกรุงเทพฯจะมีการระบาดของอะหิวตกโรค มกุฎราชกุมารนิโคลัสก็ทรงตัดสินพระทัยเสด็จประพาสไทยเป็นระยะเวลา 5 วัน ทรงได้รับการถวายการต้อนรับอย่างมโหฬาร โดยทรงประทับในพระนครเป็นเวลา 3 วัน และเสด็จแปรพระราชฐานที่พระราชวังบางปะอินอีก 2 วัน รัชกาลที่ 5 ทรงจัดให้มีพระราชพิธีคล้องช้างขึ้นที่เพนียดนอกตัวเกาะอยุธยาด้านเหนือ นับได้ว่าเป็นพระราชพิธีคล้องช้างที่สมบูรณ์แบบและยิ่งใหญ่ที่สุดเป็นครั้งสุดท้ายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์³ นอกจากนี้ พระเจ้าชาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 แห่งรัสเซียมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของรัสเซียหรือเซนต์แอนดรูว์ชั้นที่ 1 แด่รัชกาลที่ 5 และเพื่อเป็นการตอบแทนไมตรีจิต พระองค์จึงทรงรับสั่งให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสด็จรัสเซียอย่างเป็นทางการเพื่อถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ ซึ่งเป็นเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดของไทยแด่พระเจ้าชาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 เช่นกัน ทั้งหมดนี้ได้ชี้ให้เห็นท่าทีของทั้งไทยและรัสเซียที่ต้องการกระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้นโดยผ่านราชวงศ์ของสองประเทศ

ภายหลังการเสด็จประพาสไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัส รัสเซียได้แสดงความสนใจต่อสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศของไทย และแสดงอหิยาศัยไมตรีที่ดีต่อไทยอย่างเห็นได้ชัด เช่น รัฐบาลรัสเซียมีคำสั่งถึงกงสุลใหญ่ที่สิงคโปร์ให้คอยสืบดูว่าฝรั่งเศสและอังกฤษจะทำการอย่างไรกับไทยและพยายามทำให้ไทยมั่นใจได้ว่ารัสเซียจะเป็นผู้ช่วยได้บ้างในเวลาสมควร⁴ รวมทั้งในบันทึกการ

³ รัฐบาลไทยสั่งการให้อุปทูตไทยที่เบอร์ลินเดินทางไปเฝ้าพระเจ้าคริสเตียนที่ 9 แห่งเดนมาร์ก เพื่อขอให้พระองค์ซึ่งเป็นพระญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิดทางฝ่ายพระราชมารดาของมกุฎราชกุมารนิโคลัส ช่วยสนับสนุนคำทูลเชิญของรัฐบาลไทย แต่รัฐบาลรัสเซียตอบรับคำเชิญ โดยที่พระเจ้าคริสเตียนที่ 9 ทรงยังไม่ได้ดำเนินการใดๆ

³ อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตซาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย หน้า 22.

⁴ อลอง สุนทรวาณิชย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20," (ปริญาญอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 35.

เสด็จประพาสประเทศทางตะวันตกของพระเจ้าชาลส์ที่ 2 ขณะทรงดำรงพระยศเป็น มกุฎราชกุมารที่มีตอนหนึ่งกล่าวถึงประเทศไทยว่า

“...พระองค์หวังว่าราชอาณาจักรเล็กๆแห่งนี้จะดำรง
ความเป็นอิสราเอลเอาไว้ได้ ท่ามกลางความยุ่งยาก
ทั้งปวง ที่ประเทศทางตะวันตกกำลังหาทางเอาชนะ
ประเทศต่างๆในเอเชียมากขึ้นทุกทีๆ และคิดว่า
ประเทศสยาม คงดำรงความเป็นอิสระอย่างเต็มที่
ตลอดไปจะได้หันมาทำนุบำรุงบ้านเมืองให้สมบูรณ์
พูนสุขต่อไป...”⁵

ความสัมพันธ์อันดีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลรัสเซียที่พัฒนารวดเร็ว ได้ทำให้อังกฤษเคลือบแคลงใจและเกรงว่าอิทธิพลกับผลประโยชน์ของตนในไทยและบริเวณใกล้เคียงจะได้รับ ความกระทบกระเทือน จึงทำให้อังกฤษจำต้องแสดงท่าทีเอาอกเอาใจและให้เกียรติไทยมากกว่าเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพประทับที่สิงคโปร์เพื่อรอการเสด็จต่อไปยัง รัสเซียในปี ค.ศ. 1891⁶ สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าไทยประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งจากการกระชับ ความสัมพันธ์กับรัสเซียในขณะนั้น และยังเป็นจุดเริ่มความสัมพันธ์อันสนิทสนมของราชวงศ์จักรีและ ราชวงศ์โรมานอฟ ซึ่งก่อให้เกิดการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองรัฐบาลในเวลาต่อมา

แม้ความพยายามสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับรัสเซีย ในช่วง ก่อนการเสด็จประพาสไทยของมกุฎราชกุมารนิโคลัสได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เหมาะสม แต่การที่ไทย ต้องสูญเสียผลประโยชน์มากมายจากการทำสนธิสัญญาบาวริง ทำให้รัฐบาลไทยลังเลใจที่จะทำ หนังสือสัญญาในลักษณะทำนองเดียวกันกับรัสเซีย กรมหลวงเทเวศร์วงศ์โรปกการจึงได้กราบบังคมทูล

⁵ ออคทอมสกี, อี. การเสด็จเยือนประเทศสยามของพระเจ้านิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย เมื่อครั้งทรง ดำรงพระยศเป็นมกุฎราชกุมาร ค.ศ. 1890-1891. แปลโดย เรือเอกหญิงลินจง สุวรรณโกศล (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2540), หน้า 11.

⁶ ฉลอง สุนทรวานิชย์, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลาย คริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20,” (ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 36.

ถวายเป็นความเห็นต่อรัชกาลที่ 5 ว่า ลักษณะหนังสือสัญญาที่จะทำกับรัฐบาลรัสเซียนั้นควรเป็นเพียงปฏิญญาทางไมตรี (Declaration of Friendship) หรือไม่กี่สนธิสัญญาทางการทูต (Diplomatic Treaty) ที่ไม่ใช่สนธิสัญญาทางพาณิชย์ (Commercial Treaty) แต่เพื่อให้การค้าอันเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเป็นไปด้วยดี ก็ควรมีข้อความกำหนดฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง (Most Favoured Nation Clause) รวมอยู่ในสัญญาที่จะทำขึ้นด้วย แต่รัสเซียต้องการให้ทำสนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าพร้อมกัน⁷ บนพื้นฐานของสนธิสัญญาบาวริง ทำให้ยังไม่ประสบความสำเร็จในการสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ต่อมาในต้นปี ค.ศ. 1893 แผนการจัดทำหนังสือสัญญาระหว่างกันมีอันต้องล้มเหลวอีกครั้ง เพราะสถานการณ์อันตึงเครียดทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ระหว่างฝรั่งเศสกับไทย ซึ่งหากรัสเซียดำเนินการเจรจาทางการเมืองใดๆกับไทย ย่อมเสี่ยงต่อการสูญเสียมิตรประเทศอย่างฝรั่งเศสไป และจะกระทบต่อสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในยุโรปด้วย ความขัดแย้งกับฝรั่งเศสของไทยทวีความรุนแรงขึ้นจนกลายเป็นวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เมื่อฝรั่งเศสคุกคามอธิปไตยไทย มีการยิงปะทะกัน และบีบบังคับไทยให้เพิกถอนสิทธิเหนือดินแดนต่างๆ ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง รวมทั้งเกาะต่างๆตั้งแต่ภาคเหนือของลาวจนถึงพรมแดนเขมร แม้ไทยพยายามเจรจาด้วยวิธีการทูต และร้องขอให้รัฐบาลอังกฤษยื่นคำคัดค้านต่อการคุกคามของฝรั่งเศส หรือการร้องขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ก็ล้วนแล้วแต่ไม่เป็นผล ทำให้ฝรั่งเศสประกาศปิดอ่าวไทย ไทยจึงจำเป็นต้องพึ่งพารัสเซียให้ช่วย ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส เพราะรัสเซียเป็นมิตรประเทศทั้งกับฝรั่งเศสและไทย

อย่างไรก็ดี พระเจ้าซาร์อเล็กซานเดอร์ที่ 3 ไม่อาจแสดงท่าทีเป็นปฏิปักษ์กับฝรั่งเศส เพื่อช่วยเหลือไทยอย่างเต็มที่ไ้ระหว่างวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 เนื่องจากจะขัดกับยุทธศาสตร์นโยบายต่อต้านไตรภาคีพันธมิตรของตนกับฝรั่งเศสที่ดำเนินมาเกือบถึงขั้นตอนสุดท้าย รัสเซียได้เพียงแต่แสดงความเห็นอกเห็นใจและแนะนำรัฐบาลไทยให้ประนีประนอม ยอมทำตามเงื่อนไขของฝรั่งเศส เพื่อให้ข้อขัดแย้งยุติลงโดยเร็ว แต่ความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสไม่ได้คลี่คลายไปอย่างที่คาดหวัง

⁷ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, "ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20," (ปริญาอักษรสาศสตร์มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 40.

รัชกาลที่ 5 จึงทรงนำกลยุทธ์ทางการทูตมาใช้โดยการเสด็จประพาสยุโรป เพื่อสร้างสัมพันธไมตรีและความเข้าใจอันดีกับมหาอำนาจทั้งหลายในยุโรป อันจะนำมาซึ่งการปรับนโยบายที่ก้าวร้าวที่มีต่อประเทศไทย อีกทั้งเป็นโอกาสที่ไทยจะได้กระชับความสัมพันธ์กับรัสเซียให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะช่วงเวลาที่พระองค์เสด็จประพาสยุโรปนั้น (ค.ศ. 1897) มกุฎราชกุมารนิโคลัสได้เสด็จขึ้นครองราชบัลลังก์รัสเซียและเฉลิมพระนามเป็นซาร์นิโคลัสที่ 2 พอดี นอกจากนี้พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ยังได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงออลิกซ์แห่งเฮสส์ (Alix of Hesse) พระราชนัดดาองค์โปรดของสมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่ง สหราชอาณาจักรอีกด้วย ซึ่งน่าจะเป็นผลดีทางการเมืองและการต่างประเทศของไทย

เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จออกจากกรุงเทพฯโดยเรือพระที่นั่งมหาจักรีไปยังยุโรปในวันที่ 7 เมษายน ค.ศ. 1897 พระองค์ทรงตั้งพระทัยที่จะเสด็จประพาสรัสเซียเป็นแห่งแรก ทั้งนี้เพื่อส่งผลต่อการต้อนรับพระองค์ของมหาอำนาจชาติอื่นๆ เนื่องจากพระเจ้าซาร์นิโคลัสนำที่จะเตรียมการรับเสด็จอย่างยิ่งใหญ่สมพระเกียรติ และเมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จพระราชดำเนินถึงนครเซนต์ปีเตอส์เบิร์กในวันที่ 3 กรกฎาคม ค.ศ. 1897 พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ถวายการต้อนรับอย่างสมพระเกียรติ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างทั้งสองพระองค์คือการที่ต่างถวายพระเกียรติสูงสุดแก่กัน โดยที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงเครื่องเต็มยศพร้อมประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นดุษฎี ในขณะที่จักรพรรดิแห่งรัสเซียก็ทรงเครื่องเต็มยศ พร้อมประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์เช่นกัน นอกจากนี้รัชกาลที่ 5 ยังทรงมีโอกาสเข้าเฝ้าและสนทนากับพระเจ้าซาร์ นิโคลัสที่ 2 หลายครั้ง รวมทั้งทรงตรัสถึงเรื่องปัญหาระหว่างไทยกับมหาอำนาจยุโรปชาติอื่นๆ โดยเฉพาะกรณีกับฝรั่งเศส ด้วยความสัมพันธ์ที่สนิทสนมระหว่างทั้งสองพระองค์นี้เองทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงตัดสินใจส่งสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ พระราชโอรสองค์โปรดที่สุดพระองค์หนึ่งเสด็จไปรับการศึกษาในรัสเซียตามพระประสงค์ของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 และยิ่งไปกว่านั้น พระองค์ทรงวางพระทัยให้จักรพรรดิรัสเซียพระองค์นี้วางแผนการศึกษาของพระโอรสตามแต่ทรงเห็นสมควร โดยพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ยังทรงรับเป็นพระราชภาระในเรื่องค่าใช้จ่ายทั้งหมดระหว่างที่พระโอรสประทับในรัสเซียอีกด้วย

สืบเนื่องจากการถวายการต้อนรับที่ยิ่งใหญ่ในรัสเซีย เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จถึงกรุงปารีส นครหลวงของฝรั่งเศส ก็ทรงได้รับการรับรองอย่างสมพระเกียรติเช่นเดียวกัน ทั้งที่ในตอนแรกได้รับการป้ายเปียงเรื่องหมายกำหนดการต้อนรับพระองค์ นอกจากนี้ หนังสือพิมพ์ *L' Illustration* ที่มี

ชื่อเสียงของฝรั่งเศสยังลงพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 5 ประทับคู่กับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ซึ่งทรงฉายร่วมกันเป็นที่ระลึก ณ กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก บนหน้าแรกในฉบับวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1897 อีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่าการเสด็จประพาสยุโรป โดยเฉพาะประเทศรัสเซียในครั้งนั้น ประสบผลสำเร็จอย่างยิ่ง เนื่องจากรัฐบาลรัสเซียตกลงที่จะส่งคณะทูตมายังกรุงเทพฯ และได้แสดงความเข้าใจท่าทีของไทยต่อการกระทำของฝรั่งเศสในเรื่องเขตแดน แม้ว่าเจ้าหน้าที่การทูตรัสเซียที่ได้รับมอบหมายให้มาปฏิบัติหน้าที่ในกรุงเทพฯ จะมีความรู้เกี่ยวกับประเทศไทยน้อยมาก⁸ โดยได้รับแจ้งเพียงว่าฝรั่งเศสกำลังประสบปัญหาเกี่ยวกับไทย แต่เขาก็ได้ช่วยจัดการปัญหาโดยที่ไม่ให้ไทยสูญเสียเอกราชและไม่กระตุ้นให้อังกฤษเข้ากำลังเข้ารุกรานไทย⁹ การส่งราชทูตมายังกรุงเทพฯ นั้นถือเป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เพื่อให้การปรีกษาระหว่างรัฐบาลทั้งสองในปัญหาที่ไทยกับฝรั่งเศสเผชิญอยู่ และยังเป็นการเริ่มสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างทั้งสองประเทศอย่างแท้จริงอีกด้วย¹⁰

อเล็กซานเดอร์ โอลารอฟสกี (Alexander Olarovsky) อดีตกงสุลใหญ่รัสเซียประจำมหานครนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกาได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 20 เมษายน ค.ศ. 1898 พร้อมกับพระราชสาส์นตราตั้งให้ดำรงตำแหน่งอุปทูตของรัสเซียคนแรกประจำประเทศไทย หน้าที่ของผู้แทนรัฐบาลรัสเซียท่านนั้นนอกจากให้ความช่วยเหลือไทยแล้ว ยังรวมไปถึงการเจรจาสนธิสัญญาการค้าระหว่างกันซึ่งจะเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกระหว่างไทยกับรัสเซีย โดยวางอยู่บนพื้นฐานของหลักการข้อกำหนดของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง (Most Favoured Nation Clause)¹¹ และเขายังได้รับจดหมายเชิงคำสั่งจากกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย ความตอนหนึ่งว่า

⁸ Andrew D. Kalmykow, *Memoirs of a Russian Diplomat Outposts of the Empire (1893-1917)* (New Haven and London : Yale University Press, 1971), pp.100-1.

⁹ Ibid, p.102.

¹⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, *รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6* (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 115.

¹¹ Andrew D. Kalmykow, *Memoirs of a Russian Diplomat Outposts of the Empire (1893-1917)*, p.109.

“...ควรตระหนักและเอาใจใส่งานของท่านในครั้งนี้ เป็นพิเศษ เพื่อสนองความจริงใจและปรารถนาดี ซึ่งสยามได้สร้างไว้เป็นพื้นฐานความสัมพันธ์กับรัสเซีย การอันใดที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ทางการเงินก็ดี และประโยชน์อื่นก็ดี สมควรจะพิจารณาโดยฐานะ เท่าเทียมกัน มิได้มุ่งประโยชน์โดยเอาเปรียบกัน...”¹²

โอลารอฟสกีสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เป็นอย่างดี จนได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นหนึ่ง และเขายังได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งประธานราชกรีฑาสโมสรถึง 2 สมัยอีกด้วย ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1898 โอลารอฟสกีได้เลื่อนตำแหน่งเป็นอัครราชทูตโดยความเห็นชอบของรัฐบาลรัสเซีย

ความพยายามของโอลารอฟสกีในการเจรจาทำสนธิสัญญาดังกล่าว แม้จะสร้างผลดีให้กับพ่อค้าชาวรัสเซียในไทย แต่ร่างสนธิสัญญากลับไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลรัสเซียในช่วงแรก เพราะรัฐบาลทั้งสองฝ่ายยังคงพอใจกับความสัมพันธ์ในลักษณะเดิมๆระหว่างสองราชวงศ์ ซึ่งอาศัยความสนิทสนมเป็นหลัก แต่เหตุการณ์ที่ทำให้ความสัมพันธ์แบบเดิมต้องเปลี่ยนแปลงไป คือประเด็นปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย กล่าวคือ พ่อค้าชาวรัสเซียนามว่าชุนเดน (Schunden) ได้ยื่นฟ้องลูกหนี้ชาวไทยต่อศาลต่างประเทศ (International Court) แต่ศาลไม่รับฟ้อง เนื่องจากศาลต่างประเทศมีระเบียบตราไว้ว่า จะมีอำนาจพิจารณาเฉพาะคดีที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับของชาติที่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตโดยสนธิสัญญาเท่านั้น ทำให้คดีนี้ไม่ได้รับการพิจารณา โอลารอฟสกีจึงยื่นมือเข้ามาช่วยรื้อฟื้นคดี โดยกล่าวหาว่านายออกุสต์ โดช (Auguste Dauge) ที่ปรึกษากฎหมายของรัฐบาลไทยกล่าวหาว่าจามินประมาทประเทศรัสเซีย ด้วยการกล่าวในที่สาธารณะว่าตนสามารถขับไล่ นายชุนเดนออกไปจากศาลต่างประเทศได้ จึงเป็นโอกาสเหมาะที่โอลารอฟสกีจะได้ยื่นข้อเสนอถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิญญาแลกเปลี่ยนระหว่างสองรัฐบาล ที่ระบุให้สิทธิของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ที่ยังแก่รัสเซียเป็นลายลักษณ์อักษร¹³ ทำให้ท่าทีไทยอ่อนลง และในวันที่ 23 มิถุนายน ค.ศ.

¹² อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตชาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย, หน้า 56-57.

¹³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 127-129.

1899 ทั้งสองรัฐบาลได้ร่วมลงนามในปฏิญญาที่ระบุการให้สิทธิในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ตามสนธิสัญญาฉบับนี้รัสเซียจะได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและสิทธิทางการค้าเช่นเดียวกับมหาอำนาจอื่นๆที่จะกล่าวต่อไป นับได้ว่าเป็นครั้งแรกที่ไทยมีเหตุขัดแย้งกับรัสเซียแต่ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยดี

สำหรับท่าทีของรัฐบาลรัสเซียในช่วงเวลาต่อมา มีแนวโน้มสนับสนุนไทยเพิ่มมากขึ้นสังเกตได้จากการเยือนนครเซนต์ปีเตอส์เบิร์กของ เอมีล ลูเบต์ (Emile Loubet) ประธานาธิบดีฝรั่งเศสในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1902 เพื่อย้ำให้รัฐบาลรัสเซียเข้าใจถึงแผนการของฝรั่งเศสที่จะครอบครองไทยและขอให้รัสเซียสนับสนุน แต่รัสเซียกลับไม่ให้การสนับสนุนข้อเรียกร้องของฝรั่งเศสในครั้งนี้ และยังใช้วิธีกดดันเกมบังคับให้ฝรั่งเศสลดหย่อนข้อเรียกร้องด้วย¹⁴ ทั้งนี้เนื่องจากสิ่งที่รัฐบาลรัสเซียจะได้รับหากสามารถช่วยประสานความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นระหว่างไทยกับฝรั่งเศส และยุติข้อพิพาทระหว่างกันทั้งหมดโดยเร็ว ได้แก่ การลดอิทธิพลของอังกฤษในประเทศไทยและภูมิภาคนี้ลง รัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งเป็นพันธมิตรของรัสเซียยังสามารถที่จะขยายอิทธิพลเข้าขวางอังกฤษในยูเรเชียได้อย่างเต็มที่ และจะทำให้รัสเซียคลายความกังวลในเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ของตนในจีนและความมั่นคงของเอเชียกลางลงได้ นอกจากนี้ ยังเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจที่รัสเซียจะได้รับจากการเปิดตลาดการค้าทางตอนใต้ของจีนและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้¹⁵ ซึ่งสอดคล้องกับรายงานของโอลารอฟสกีต่อรัฐบาลรัสเซียที่ว่า “เราจะมีอิทธิพลที่แท้จริงอย่างไรขอขอบเขตอยู่ในประเทศไทย ถ้าหากว่าเราสามารถช่วยรัฐบาลไทยให้ยุติปัญหาข้อขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลฝรั่งเศสได้”¹⁶ ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่าประเทศไทยในขณะนั้นมีบทบาทต่อยุทธศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศของรัสเซียมาก เพราะตราบไต่ที่ไทยและฝรั่งเศสยังคงมีความขัดแย้งกันอยู่ก็จะเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ผลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษในภูมิภาคแห่งนี้มากขึ้น

ต่อมา พระยาศรีสุนทรเทพปลัดทูลฉลองของกระทรวงมหาดไทยได้เดินทางไปยังกรุงปารีสเพื่อเจรจาโดยตรงกับฝรั่งเศส ด้านรัสเซียก็ได้แจ้งไปยังจักรวรรดิของตนที่ปารีสให้ช่วยสนับสนุนคณะทูตไทยในการเจรจาดังนี้อย่างแข็งขัน การเจรจาดังนี้จบลงด้วยการลงนามข้อตกลง

¹⁴ อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตชาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย หน้า 71.

¹⁵ อลอง สุนทรวานิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 121.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 233.

ระหว่างฝรั่งเศสกับไทยในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1902 โดยไทยสามารถระทำการใดๆได้อย่างเต็มที่ บริเวณลุ่มน้ำโขงในส่วนของไทยและดินแดนในเขตสงวนถูกยกเลิก เมื่ออนุสัญญาฉบับนี้ถูกประกาศออกไป ก็ได้สร้างกระแสวิจารณ์และคัดค้านอย่างมากในฝรั่งเศสและในอินโดจีน จนรัฐมนตรีต่างประเทศฝรั่งเศสต้องการให้เจรจากันใหม่อีกครั้ง เพื่อแก้ไขข้อความให้เหมาะสมกับผลประโยชน์ของฝรั่งเศสมากขึ้น เนื่องจากในสายตาของฝรั่งเศส สนธิสัญญาฉบับดังกล่าวมีแนวโน้มว่าจะลบล้างอำนาจของตนให้ตกอยู่ในภาวะเสี่ยงอันตราย¹⁷ จึงส่งผลให้กำหนดการให้สัตยาบันต้องเลื่อนออกไป จนกระทั่งนำอนุสัญญาอีกฉบับที่เหมาะสมมาใช้แทน โดยเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 ได้มีการลงนามอนุสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส ไทยยินยอมสละสิทธิของไทยทั้งหมดเหนือดินแดนบนฝั่งขวาแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส โดยฝรั่งเศสได้แลกเปลี่ยนกับการยินยอมผ่อนคลายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่ไทย และฝรั่งเศสก็ต้องถอนทหารออกจากจันทบุรีในวันที่ 10 มกราคม ค.ศ. 1904 แม้ว่ารัสเซียไม่สามารถใช้อิทธิพลบีบให้ฝรั่งเศสยอมทำตามคำขอของไทย แต่ก็มีผลทำให้ฝรั่งเศสไม่ใช้มาตรการรุนแรงต่อไทย หลังการลงนามในอนุสัญญาฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1904 รัชกาลที่ 5 ทรงส่งโทรเลขไปยังพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ ความว่าพระองค์ทรงแน่วพระทัยว่าพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงช่วยให้ไทยเจรจากับฝรั่งเศสได้เป็นผลสำเร็จในครั้งนี้¹⁸

อย่างไรก็ตาม บทบาทของรัสเซียในประเทศไทยเริ่มถดถอยลง เมื่อความขัดแย้งระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นทวีความรุนแรงมากขึ้นจนกลายเป็นสงครามในปี ค.ศ. 1904 รัสเซียพ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่นและต้องหันไปจัดการกับปัญหาต่างๆภายในประเทศในปี ค.ศ. 1905 ทำให้ต้องลดบทบาทของตนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไป รัฐบาลไทยจึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพาอาศัยรัสเซียเหมือนเมื่อก่อน เพราะท่าทีคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกคลี่คลายมากขึ้น บทบาทผู้แทนทางการทูตของรัสเซียในปลายรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 จึงมีความสำคัญลดลง

เมื่อรัชกาลที่ 5 เสด็จสวรรคตในปลายปี ค.ศ. 1910 ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศได้รับการฟื้นฟูขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงรับรองการสมรสและพระราชโอรสของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถกับหญิงชาวรัสเซียอย่างเป็นทางการ ซึ่งได้ช่วย

¹⁷ โซฟ, สัมพันธ์ภาพของประเทศไทยกับประเทศสยาม พ.ศ. 2223-2450. แปลโดย นันทพร บรรลือสินธุ์ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2544), หน้า 161.

¹⁸ เพ็ญศรี ดูก, การต่างประเทศกับเอกภาพและอธิปไตยของไทย (ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม) (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, 2542), หน้า 88.

ส่งเสริมและสนับสนุนบทบาทของรัสเซียในไทย เช่น ในกรณีรัฐบาลรัสเซียและรัฐบาลไทยได้ทำข้อตกลงพิเศษเรื่องการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาทหารในรัสเซีย ทั้งที่เกียรติภูมิของกองทัพรัสเซียตกต่ำลงหลังจากพ่ายแพ้ต่อญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 1904-5 ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลรัสเซียจึงได้กลับมาให้ความสนใจกับบทบาททางการเมืองของตนในไทยอีกครั้ง โดยมีการเสนอรายงานให้รัฐบาลรัสเซียพิจารณายกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตสำหรับพลเมืองรัสเซียในไทย ตามอย่างรัฐบาลฝรั่งเศสและอังกฤษ โดยที่รัสเซียจะไม่เรียกร้องดินแดนหรือเงินทดแทนใดๆจากรัฐบาลไทยเป็นการตอบแทน ซึ่งรัฐบาลรัสเซียก็เห็นด้วยในหลักการ เพราะสิทธิต่างๆที่รัสเซียจะได้รับหากยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั้นคุ้มค่าอย่างยิ่ง กล่าวคือ ชาวรัสเซียจะมีสิทธิในการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ในไทย รวมทั้งการเคลื่อนย้ายที่อยู่อาศัยได้โดยเสรีภายในราชอาณาจักร ซึ่งจะส่งเสริมให้การค้าระหว่างทั้งสองประเทศขยายตัวออกไป และยังประกันความมั่นคงแก่ผลประโยชน์ และการลงทุนของเอกชนชาวรัสเซียในไทย นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในไทยได้กว้างขวางกว่าเดิมอีกด้วย¹⁹ แต่การเจรจาเรื่องดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จดังจะกล่าวต่อไป

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เริ่มต้นขึ้น แม้ไทยจะประกาศตัวเป็นกลางในสงครามดังกล่าวในระยะแรก แต่ผู้นำระดับสูงของประเทศกลับมีทัศนคติที่โน้มเอียงไปทางฝ่ายสัมพันธมิตร สอดคล้องกับแนวนโยบายของรัฐบาลรัสเซีย ที่ต้องการชักชวนให้รัฐบาลไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามครั้งนี้ นอกจากนี้ ไทยเป็นเพียงชาติเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่แสดงตนเป็นกลาง ซึ่งทำให้ไทยกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญที่มหาอำนาจกลางจะเข้าแทรกแซงได้ ขณะที่รัสเซียกำลังเผชิญปัญหาภายในประเทศ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจตกต่ำจากการสูญเสียแรงงานคนหนุ่มที่ถูกเกณฑ์ไปร่วมรบ เกิดภาวะขาดแคลน ประชาชนเกลียดสงคราม ทางออกที่ดีที่สุดสำหรับรัฐบาลรัสเซียจึงได้แก่การยุติสงครามให้เร็วที่สุด ด้วยการชักจูงให้ประเทศที่เป็นกลางต่างๆเข้าร่วมฝ่ายสัมพันธมิตร ต่อมา ความวุ่นวายในรัสเซียรุนแรงจนกลายเป็นการปฏิวัติล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทำให้รัฐบาลชั่วคราวยิ่งจำต้องหาทางยุติสงครามโดยเร็วที่สุด เนื่องจากเชื่อว่าหากประเทศเป็นกลางทั้งหลายเข้าร่วมในสงครามจะส่งผลดีกับสถานการณ์ภายในประเทศของตนเอง²⁰ และในที่สุดรัฐบาลไทยก็ได้ประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตและประกาศสงครามกับ

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 365.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 404.

มหาอำนาจกลางเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม ค.ศ. 1917 ซึ่งเหตุการณ์นี้ได้แสดงให้เห็นบทบาทที่เด่นชัดของรัสเซียต่อการเมืองของไทยอีกครั้งหนึ่ง

2.1.2 ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ

จากเอกสารทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่าไทยและรัสเซียมีความปรารถนาร่วมกันที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างกัน ก่อนที่ทั้งสองประเทศจะมีการแลกเปลี่ยนผู้แทนทางการทูต กล่าวคือในปี ค.ศ. 1865 กัปตัน ค. เองควิสต์ ผู้บังคับการทหารเรือขนส่งชื่อกิลยัคได้เขียนบันทึกถึงกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียแผนกเอเชียขณะเดินทางมากรุงเทพฯว่า "พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัสเซีย"²¹ โดยไทยนั้นมีพริกไทย น้ำตาล กระจาดาช ไม้พยูงเป็นสินค้าออก และสินค้าที่สำคัญที่สุดได้แก่ไม้สัก ซึ่งแต่ละชนิดมีราคาสูงกว่าในทะเลหม่งที่รัสเซียรับซื้ออยู่เป็นประจำในการต่อเรือ

หลังจากนั้น ยังมีรายงานเกี่ยวกับความต้องการสร้างความสัมพันธ์ทางการค้าจากฝ่ายไทยเป็นระยะๆ ในปี ค.ศ. 1882 พลเรือตรีอัลสันเบกอฟก็ได้รับการขอร้องจากรัฐบาลไทยให้แจ้งแก่รัฐบาลรัสเซียถึงความประสงค์ที่จะร่วมตกลงทางการค้ากับรัสเซีย เนื่องจากในบรรดามหาอำนาจทั้งหลายมีรัสเซียเพียงประเทศเดียวที่ยังไม่มีสัญญาทางการค้ากับประเทศไทย²² แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการทำสัญญา ซึ่งอาจเป็นเพราะรัสเซียเกรงว่าจะเป็นการนำตนเองมาขัดแย้งกับมหาอำนาจอื่นๆในภูมิภาคที่ตนยังไม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เห็นชัดเจน²³ ต่อมาวันที่ 21 มีนาคม ค.ศ. 1891 รัฐบาลไทยได้มีหนังสือถึงเสนาบดีว่าการต่างประเทศของรัสเซีย ประสงค์จะมีข้อตกลงทางการค้ากับรัสเซีย โดยเน้นร่วมมือในทิศทางที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน แม้ว่าเสนาบดีว่าการต่างประเทศของรัสเซียจะเห็นสมควรให้มีการตกลงเจรจา แต่กลับได้รับการคัดค้านจากกระทรวงการคลัง นอกจากนี้ สินค้าของไทยยังไม่เป็นที่ต้องการของรัสเซียมากนัก และสภาพภูมิศาสตร์ของทั้งสองประเทศยังห่างไกลกันมากอีกด้วย ส่วนสินค้าสำคัญๆที่เข้าสู่ไทยนั้นก็ถูกผูกขาดโดยรัฐบาลอังกฤษทำให้การค้าระหว่างกันยังมีอุปสรรคอยู่ ความก้าวหน้าขั้นแรกของการค้าระหว่าง

²¹ อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตชาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย หน้า 90.

²² ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 39.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

ไทยกับรัสเซียเริ่มขึ้นเมื่อมีการลงนามในหนังสือสัญญาปฏิญญาที่ระบุนการให้สิทธิในฐานะของชาติที่
ได้รับอนุเคราะห์ซึ่งกันและกัน ในปี ค.ศ. 1899 โดยมีสาระสำคัญดังนี้²⁴

“...ความพยายามของทั้งสองประเทศที่จะให้มี
ความสัมพันธ์เป็นไปด้วยดีนั้นเป็นอันยุติลงด้วย
ความพอใจร่วมกัน โดยมีข้อตกลงทางพันธมิตร
และการพาณิชย์”

“ทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศาล การค้า และ
การเดินทางเรือ ประชาชนชาวรัสเซียในประเทศ
สยามก็ดี ประชาชนสยามในประเทศรัสเซียก็ดี
ย่อมได้รับสิทธิและศักดิ์ทั้งหมด ที่ให้ไว้แก่
ประชาชนของทั้งสองประเทศ จนกว่าข้อตกลง
ฉบับนี้จะหมดอายุ...”

บทบาทของโอลารอฟก็เมื่อมาประจำการที่กรุงเทพฯ จึงรวมถึงความพยายามในการ
สร้างอิทธิพลทางเศรษฐกิจของรัสเซียในประเทศไทยควบคู่ไปกับอิทธิพลทางการเมืองด้วย โดยเขามอง
อังกฤษกับเยอรมันเป็นต้นแบบ ที่แสดงให้เห็นว่าผลประโยชน์ทางการค้ามีส่วนสำคัญในการสนับสนุน
อิทธิพลทางการเมือง เขาจึงพยายามสนับสนุนให้ภาคเอกชนของรัสเซียมาลงทุนและทำการค้ากับไทย
ในหลายโอกาส แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากรัฐบาลรัสเซียไม่ประสงค์จะ
ส่งเสริมอิทธิพลทางการค้าในประเทศไทย ทำให้การค้าระหว่างไทยกับรัสเซียในสมัยนั้นไม่
เจริญก้าวหน้ามากนัก สินค้าที่รัสเซียสั่งซื้อจากไทยได้แก่ ข้าวสารและไม้สัก ซึ่งล้วนแต่จำต้องสั่งซื้อ
ผ่านเมืองท่าของอังกฤษอีกต่อหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้ระบบกำแพงภาษีขาเข้าของ
รัสเซียก็ไม่ได้เอื้อประโยชน์ให้กับพ่อค้ารัสเซียอีกด้วย

²⁴ อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตชาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย, หน้า 94.

ความสัมพันธ์ทางการค้าได้รับการส่งเสริมอีกครั้ง ภายหลังจากการยกระดับผู้แทนทางการทูตรัสเซียประจำประเทศไทยในปี ค.ศ. 1906 โดยโอลารอฟสกีได้ทำรายงานเสนอต่อรัฐบาลรัสเซียให้พิจารณาประโยชน์ของการตกลงสนธิสัญญาทางการค้าฉบับถาวรกับไทย ในโอกาสที่รัฐบาลไทยมีท่าทีขอปรับปรุงสนธิสัญญาทางการค้า ในหัวข้อที่เกี่ยวกับพิกัดอัตราภาษีศุลกากรสินค้าที่ทำใช้กับมหาอำนาจอื่นๆ ซึ่งในครั้งนี้อธิบายของเขาเป็นที่ยอมรับ แต่ทว่ารัฐบาลไทยมีท่าทีเปลี่ยนไปโดยขอเพิ่มพิกัดอัตราภาษีศุลกากร และยังคงขอให้มีการปรับปรุงข้อกำหนดเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอีกด้วย ความคิดของรัฐบาลรัสเซียที่จะเปิดเจรจาทำสนธิสัญญาการค้ากับไทยจึงต้องชะงักลง

หลังจากนั้นมีแนวโน้มว่ารัสเซียสนใจที่จะทำการค้ากับไทยมากขึ้นไปอีก เพราะกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียมอบหมายให้นักการทูตรัสเซียหาช่องทางสนับสนุนการค้าโดยตรงระหว่างสองประเทศ รวมทั้งศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์การค้า และท่าทีของรัฐบาลไทยต่อการค้ากับต่างประเทศ²⁵ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลรัสเซียตระหนักดีว่าสถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะแถบอินโดจีนและไทยยังคงมีความสำคัญ หากมีการเปลี่ยนแปลงโดยการแทรกแซงของมหาอำนาจตะวันตก ย่อมมีผลกระทบต่อนโยบายและผลประโยชน์ของรัสเซียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ต่อมาในปี ค.ศ. 1911 กระทรวงการต่างประเทศได้มอบหมายให้ปลองของ-รอสต์กอฟตรวจสอบและศึกษาสนธิสัญญาทางการค้าทั้งหมดที่รัฐบาลไทยทำไว้กับรัฐบาลอื่นๆ ที่ยังมีผลบังคับใช้ในขณะนั้น รวมทั้งศึกษาท่าทีหรือแนวโน้มนโยบายของไทยต่อการค้าระหว่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางเจรจาทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างทั้งสองรัฐบาลในโอกาสต่อไป²⁶ และสืบเนื่องจากสิทธิประโยชน์ที่รัสเซียจะได้รับหากยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตรัสเซียจึงได้ทาบทามเพื่อตกลงสนธิสัญญาฉบับใหม่กับไทยในราวปี ค.ศ. 1913 ซึ่งรัฐบาลไทยก็ได้เสนอร่างสนธิสัญญาไมตรีการค้าและการเดินเรือให้กับรัสเซีย (Draft Treaty of Friendship Commerce and Navigation) แม้ฝ่ายรัสเซียจะไม่คัดค้านกับร่างสนธิสัญญาดังกล่าว แต่มีความเห็นว่าร่างสนธิสัญญานี้ไม่มี

²⁵ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า, หน้า 344.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 363.

ประโยชน์ใดๆในทางที่จะส่งเสริมการค้าระหว่างกัน ซึ่งร่างดังกล่าวได้ถูกยกเลิกในเวลาต่อมา และรัสเซียเสนอตัวเป็นผู้ร่างสนธิสัญญาเอง โดยได้นำร่างสนธิสัญญาที่ไทยทำกับสหรัฐอเมริกามาเป็นต้นแบบ และเสนอร่างให้แก่พระยาภิรมย์ภักดีใน ค.ศ. 1915 หลังมีการเจรจากันแก้ไขร่างอยู่หลายครั้ง พระยาภิรมย์ภักดีในฐานะตัวแทนรัฐบาลไทยก็เห็นชอบร่างสนธิสัญญาฉบับที่แก้ไขร่วมกัน อย่างไรก็ตาม การเจรจาในครั้งนี้ต้องหยุดชะงักลงอีกครั้ง เนื่องจากพระยาภิรมย์ภักดีลาออกจากราชการตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน และไม่มีใครรับหน้าที่การเจรจาต่อ แม้ปลองของ-รอสต์คอฟจะยื่นร่างสนธิสัญญาฉบับที่พระยาภิรมย์ภักดีเห็นชอบก่อนจะลาออกต่อกรมพระเทวะวงศโรปกการ เพื่อขอให้รัฐบาลไทยพิจารณาอนุมัติและเตรียมการลงนาม พระองค์ก็ได้ดำเนินการใดๆกับร่างสนธิสัญญานี้²⁷

หากจะพิจารณาถึงสาเหตุ ที่ฝ่ายไทยมีท่าทีเฉยเมยต่อการทำสนธิสัญญากับรัสเซียนี้ อาจเป็นเพราะสงครามโลกครั้งที่ 1 กำลังดำเนินอยู่อย่างรุนแรงในทวีปยุโรป ทำให้ไทยต้องประเมินสถานการณ์อย่างใกล้ชิด แต่ปลองของ-รอสต์คอฟก็ได้ลดละความพยายามลงแต่อย่างใดจนเริ่มมีการเจรจากันต่อ แม้ฝ่ายไทยจะขอแก้ไขถ้อยคำหรือข้อกำหนดในร่างสนธิสัญญา ปลองของ-รอสต์คอฟก็เต็มใจยอมรับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งแสดงว่าการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าฉบับแรกระหว่างทั้งสองประเทศกำลังจะประสบความสำเร็จแล้ว แต่รัฐบาลรัสเซียขอเลื่อนการเจรจาออกไปอีก สืบเนื่องจากผลการประชุมของชาติสัมพันธมิตรยุโรปในสงครามโลกครั้งที่ 1 เมื่อปลายเดือนมีนาคม ค.ศ. 1915 ณ กรุงปารีส ที่ประชุมมีมติให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักปฏิบัติในการค้าระหว่างประเทศเสียใหม่ โดยจะให้ยกเลิกหลักการปฏิบัติในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง และรัสเซียยังได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐมนตรีต่างประเทศใหม่ด้วย การเจรจาระหว่างไทยกับรัสเซียด้านการค้าจึงล้มเหลวลงอีกครั้ง ซึ่งก็ได้สร้างความผิดหวังแก่รัฐบาลไทยในขณะนั้นแต่อย่างใด²⁸ ต่อมาในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1917 มีการปฏิวัติใหญ่ขึ้นในรัสเซีย เลนิน ผู้นำรัสเซียได้ประกาศยกเลิกสัญญาต่างๆที่รัฐบาลของพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ได้ตกลงและทำไว้ทั้งหมด

ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียในช่วงแรก จึงเน้นหนักไปที่ประเด็น การเมืองเสียเป็นส่วนมาก โดยมีพื้นฐานมาจากความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างกษัตริย์ของทั้งสอง

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 373.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 385.

ประเทศ ในขณะที่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจก็ได้รับความสนใจมาตั้งแต่ต้น แต่เพราะสถานการณ์ระหว่างประเทศ และสภาพภูมิประเทศที่ห่างไกลกันนั้นทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจะห่างกันยังคงมีอุปสรรค

2.2 ช่วงระบอบคอมมิวนิสต์ (ค.ศ. 1917-1991)

2.2.1 ความสัมพันธ์ด้านการเมือง

ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1917 นับได้ว่าเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย เพราะมีการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในรัสเซีย มีการเดินขบวนประท้วงท่ามกลางอากาศที่หนาวจัด เนื่องจากอาหารมีไม่พอกิน กรรมกรพากันนัดหยุดงาน ขณะที่พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ทรงได้รับคำแนะนำให้สละราชสมบัติ และในวันที่ 16 มีนาคม คณะที่ปรึกษาชั่วคราวของสภาดูมาได้ยุบตัวเอง และได้ตั้งรัฐบาลชั่วคราวขึ้นโดยมีเจ้าชายลวอฟ (Prince G.E. Lvov) เป็นนายกรัฐมนตรี ทำให้รัฐบาลไทยต้องพิจารณาอย่างรอบคอบในการรับรองรัฐบาลใหม่ของรัสเซีย โดยไม่ให้กระทบกับสถานการณ์ภายในประเทศไทยเอง รวมทั้งความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกัน

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเฉพาะกาลนั้นล้มเหลวในการบริหารงาน และยื่นกรานไม่ถอนตัวออกจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ทั้งๆที่ได้รับการประท้วงคัดค้านอย่างรุนแรงจากประชาชน จนเจ้าชายลวอฟต้องลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยมีเคอเรนสกีขึ้นดำรงตำแหน่งแทน ซึ่งกลับทำให้สถานการณ์เลวร้ายมากยิ่งขึ้น ชาวรัสเซียหันมาเข้ากับพวกบอลเชวิคมากขึ้น สร้างโอกาสให้เลนินกับพรรคคอมมิวนิสต์ทำการปลุกระดมมวลชนได้อย่างง่ายดาย แม้ว่าไทยยังไม่ได้รับรองรัฐบาลรัสเซียอย่างเป็นทางการ แต่การติดต่อราชการกับลอร์ริส-เมลิคอฟ อัครราชทูตคนใหม่ของรัสเซียประจำประเทศไทยอย่างเป็นทางการ ก็เท่ากับรัฐบาลไทยได้รับรองรัฐบาลรัสเซียโดยพฤตินัย ต่อมาในเดือนสิงหาคม ไทยก็ได้รับรองรัฐบาลชั่วคราวของรัสเซียอย่างเป็นทางการ แต่ในที่สุดกองกำลังทหารฝ่ายปฏิวัติได้เคลื่อนกำลังเข้ายึดจุดยุทธศาสตร์ต่างๆ และสามารถยึดอำนาจไว้ได้สำเร็จเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับรัสเซียกลับสู่ภาวะปกติได้ไม่นาน ต่อมาในวันที่ 3 มีนาคม ค.ศ. 1918 เลนินผู้นำคนใหม่ของรัสเซียก็ได้ทำสนธิสัญญาสงบศึกกับเยอรมัน ทำให้รัสเซียถอนตัวออกจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ในทันที ซึ่งเป็นการละเมิดสนธิสัญญาแห่งกรุงลอนดอนปี ค.ศ. 1914 ที่รัฐบาลชุดก่อนๆของรัสเซียได้ทำไว้ร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึง

ไม่ให้การรับรองรัฐบาลบอลเชวิค เพราะไทยได้เข้าร่วมสงครามในฐานะภาคีฝ่ายสัมพันธมิตรเรียบร้อยแล้วและต้องการดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับฝ่ายสัมพันธมิตร

ภายหลังที่พระเจ้าชาลส์ที่ 2 พร้อมด้วยพระมเหสี พระราชธิดา และพระราชโอรสถูกปลงพระชนม์โดยรัฐบาลคอมมิวนิสต์พื้นเมืองที่เมืองเอกาเทรินเบิร์ก ก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียขาดสะพานเชื่อมสัมพันธภาพที่สำคัญที่สุดไป ด้วยเหตุนี้เมื่อหมดลิ่งราชวงศ์โรมานอฟก็เท่ากับไม่มีเหตุผลใดๆที่รัฐบาลไทยจะรักษาระดับความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันแบบเก่า แม้ว่ามีรัฐบาลชั่วคราวแยกตัวออกมาเพื่อต่อต้านรัฐบาลบอลเชวิคที่เมืองออมสก์ แต่ฐานะที่อ่อนแอของรัฐบาลชั่วคราวประกอบกับกับความขาดแคลนทางการเงินทำให้ต้องปิดสถานอัครราชทูตที่กรุงเทพฯเป็นการชั่วคราวในปี ค.ศ. 1919 ซึ่งไม่ใช่สิ่งที่รัฐบาลไทยต้องการ นอกจากนี้รัฐบาลไทยเริ่มวิตกกังวลกับท่าทีของพวกบอลเชวิคที่พยายามเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของตนไปยังทั่วโลก โดยเฉพาะภายหลังการประชุมคอมมิวนิสต์สากลหรือที่รู้จักกันในนามว่าคอมอินเทิร์น (COMINTERN) ในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1919 ณ กรุงมอสโก อย่างไรก็ตาม ในเดือนมิถุนายนปีเดียวกัน รัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ได้ขอให้ไทยแต่งตั้งทรอทซีกต์ไปดำรงตำแหน่งกงสุลใหญ่ที่กรุงเทพฯ เพื่อรักษาสถานภาพความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่รัฐบาลชั่วคราวก็ไม่สามารถสนับสนุนการดำเนินงานของสถานกงสุลที่กรุงเทพฯต่อไปได้ จนต้องปิดสถานกงสุลลงโดยไม่มีกำหนดในเดือนเมษายน ค.ศ. 1921 เหตุการณ์นี้ได้ส่งผลโดยตรงต่อความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศดังนี้²⁹

1. พลเมืองชาวรัสเซียในไทยจะไม่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และสิทธิพิเศษอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ อย่างที่เคยได้รับในฐานะของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง แต่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทยเท่านั้น

2. รัฐบาลไทยสิ้นสุดความสัมพันธ์กับรัฐบาลชั่วคราวที่เมืองออมสก์ทันที ซึ่งต่อมารัฐบาลดังกล่าวก็ได้สลายตัว ทำให้รัฐบาลบอลเชวิคมีอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในรัสเซีย* นอกจากนี้รัฐบาลบอลเชวิคยังได้รับการรับรองจากรัฐบาลชาติมหาอำนาจสัมพันธมิตรภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 อีกด้วย ขณะที่รัฐบาลไทยมิได้มีความพยายามในลักษณะดังกล่าวแต่อย่างใด ด้วยเหตุที่ไม่มี

²⁹ ฉลอง สุนทรวานิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 495-498.

* ในช่วงระหว่างการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ ขอเรียกรัสเซียว่า "สหภาพโซเวียต"

ผลประโยชน์ร่วมใดๆอีกต่อไป อีกทั้งรัฐบาลสหภาพโซเวียตยังส่งเสริมให้มีการปฏิวัติโดยชนชั้นกรรมาชีพเพื่อ โค่นล้มระบอบการปกครองเก่าในประเทศต่างๆอย่างเปิดเผย

อนึ่ง ในวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ. 1922 ครองเกรสของโซเวียตได้ให้ความเห็นชอบต่อประกาศจัดตั้งสหภาพโซเวียต (USSR-Union of The Soviet Socialist Republics) ถึงกระนั้น ไทยก็มีท่าทีจะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกับสหภาพโซเวียตขึ้นเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1941 แต่สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ในขณะนั้นทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสองฝ่ายไม่อาจเริ่มขึ้นได้ จนกระทั่งเดือนมกราคม ค.ศ. 1947 รัฐบาลทั้งสองฝ่ายได้ออกแถลงการณ์ (communique) ร่วมกันเพื่อสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการ³⁰ ทั้งนี้เพราะสหภาพโซเวียตสนับสนุนคำร้องของไทยในการขอสมัครเป็นสมาชิกของสหประชาชาติ โดยในวันที่ 12 เมษายน ค.ศ. 1948 นายอรรถกิต พนมยงค์ก็ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทูตประจำสหภาพโซเวียต ขณะที่โซเวียตส่ง เซอเก เนมชีนา เป็นผู้แทนทางการทูตประจำประเทศไทย อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยได้ดำเนินนโยบายผูกพันกับสหรัฐฯอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะการให้ความร่วมมือกับแผนการสกัดกั้นคอมมิวนิสต์ในเอเชียอาคเนย์³¹ นอกจากนี้การประกาศห้ามการเผยแพร่ข่าวสารและสิ่งพิมพ์ของสถานทูตโซเวียตในกรุงเทพฯในเดือนเมษายน ค.ศ. 1950 แล้ว รัฐบาลไทยยังได้ออกพระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยในปี ค.ศ. 1952 และได้เข้าร่วมองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Southeast Asia Treaty Organization, SEATO) ในปี ค.ศ. 1954 ตามคำชักชวนของสหรัฐฯ ซึ่งทำให้ไทยกับโซเวียตเหินห่างกันมากขึ้น

ต่อมา สหภาพโซเวียตจึงต้องการส่งเสริมความสัมพันธ์กับไทย เพราะความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับสหรัฐฯจะเป็นการปิดกั้นความสัมพันธ์กับตนเองจึงเสนอให้ยกระดับผู้แทนทางการทูตระหว่างกัน โดยในวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ. 1956 สหภาพโซเวียตและไทยได้ตัดสินใจยกฐานะระบบงานการทูตใหม่เป็นสถานเอกอัครราชทูต ซึ่งรัฐบาลไทยได้ส่งนายจิต เศรษฐบุตร ไปเป็นเอกอัครราชทูตประจำสหภาพโซเวียต ส่วนฝ่ายโซเวียตส่งอีวาน ยาคุชินมาเป็นเอกอัครราชทูตโซเวียต

³⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2516), หน้า 498-499.

³¹ ภรณ์พรรณ สุขสวัสดิ์, "อุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในยุคหลังสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2," (ปริญาญารัฐศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 24.

ประจำประเทศไทยคนแรก แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตกลับไม่ได้พัฒนาไปในทางที่ดี และไทยยังมีท่าที่เป็นปฏิปักษ์กับโซเวียต คอยจับตาดูความเคลื่อนไหวของเจ้าหน้าที่โซเวียตในไทยอย่างใกล้ชิด โดยในระหว่างปี ค.ศ. 1958-1966 ได้มีการจับนักการทูต ผู้แทนทางการค้าและผู้สื่อข่าวโซเวียตออกจากประเทศไทยถึง 4 คน ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 1 อย่างไรก็ตามเมื่อไทยประสบปัญหาไทยมักจะได้ประโยชน์จากการมีความสัมพันธ์กับประเทศนี้อยู่อย่างสม่ำเสมอ ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม แม้กระทั่งเมื่อรัสเซียได้กลายเป็นสหภาพโซเวียต กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1960 ไทยไม่พอใจที่สหรัฐฯ ขายข้าวราคาถูกให้แก่อินเดียเป็นจำนวนมาก เนื่องจากไทยถือว่าอินเดียเป็นตลาดข้าวของไทยที่สหรัฐฯไม่ควรละเมิด จึงได้ใช้โซเวียตเป็นเครื่องมือในการต่อรองกับสหรัฐฯ³²

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตที่ดูเหมือนจะพัฒนาดีขึ้น กลับต้องตกต่ำลงไปอีกเพราะสงครามเวียดนามที่ขยายตัวขึ้นในปี ค.ศ. 1964 ไทยได้อนุญาตให้สหรัฐฯ ใช้สิ่งอำนวยความสะดวกภายในฐานทัพในประเทศไทยเพื่อทำสงครามกับเวียดนามเหนือ และยังส่งทหารอาสาของไทยอีกจำนวนหนึ่งไปช่วยรบตามคำร้องขอของสหรัฐฯ อีกด้วย สหภาพโซเวียตเองก็ได้หันมาให้ความช่วยเหลือเวียดนามเหนือแทนจีนเมื่อเลโอนิด เบรสเนฟขึ้นเป็นผู้นำ โดยในระหว่างปี ค.ศ. 1965-1973 ความช่วยเหลือที่สหภาพโซเวียตให้แก่เวียดนามสูงถึง 1,300 ล้านดอลลาร์³³ ซึ่งสร้างความวิตกให้กับไทยอย่างมาก สงครามเวียดนามได้ดำเนินไปอย่างยืดเยื้อจนสหรัฐฯ ต้องตัดสินใจประกาศลัทธิ นิกสันในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1969 เพื่อลดบทบาทตนเองในภูมิภาคนี้ลง ผู้นำไทยจึงต้องปรับนโยบายต่างประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แปรเปลี่ยนไป โดยเร่งปรับปรุงความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียต จนกล่าวได้ว่าช่วงปี ค.ศ. 1970-1 เป็นยุคแห่งการสมานฉันท์ระหว่างทั้งสองประเทศ

อย่างไรก็ตาม ความเคลือบแคลงใจยังเป็นอุปสรรคสำคัญในความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในเวลาต่อมา เพราะไทยเกรงว่าสหภาพโซเวียตจะเข้ามามีอิทธิพลครอบงำภูมิภาคแทนที่ของสหรัฐฯ ที่ประกาศลดบทบาทของตนเองลงไป จึงทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันไม่ใกล้ชิดสนิทสนมอย่างที่เคยเป็นมาในสมัยการปกครองระบอบกษัตริย์ จนภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม ค.ศ. 1973 ซึ่งเกิดรัฐบาลพลเรือนที่มาจาก การเลือกตั้งแทนรัฐบาลทหาร นโยบายต่างประเทศของไทยจึงมีลักษณะยืดหยุ่นมากขึ้น และต่อมาในปี ค.ศ. 1974 สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนาได้เสด็จเยือน

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

สหภาพโซเวียตในฐานะราชอาณาจักรไทย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามกระชับความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตผ่านราชวงศ์ไทยด้วย แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้ความเคลือบแคลงใจหมดลงไปได้โดยพลัน

สถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต กลับตกต่ำอีกครั้งในรอบปี ค.ศ. 1976 เมื่อนายธานินทร์ กรัยวิเชียรก้าวขึ้นบริหารประเทศ และมีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง แต่เมื่อพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ขึ้นสู่อำนาจในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1977 พร้อมกับแนวนโยบายเปิดกว้างและไม่เลือกปฏิบัติ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันได้รับการพัฒนาอีกครั้ง โดยเฉพาะได้มีการแลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างผู้นำของทั้งสองประเทศขึ้น พลเอกเกรียงศักดิ์ได้เดินทางเยือนสหภาพโซเวียตในระหว่างวันที่ 21-27 มีนาคม ค.ศ. 1979 ซึ่งถือได้ว่าเป็นนายกรัฐมนตรีไทยคนแรกที่เดินทางเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ ในขณะที่สหภาพโซเวียตส่งคณะผู้แทนรัฐสภาโซเวียตมาเยือนไทยในปี ค.ศ. 1981 การเยือนครั้งสำคัญของผู้นำไทยในครั้งนั้นน่าจะก่อให้เกิดแรงผลักดันในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตในทุกๆด้าน เนื่องจากมีแถลงการณ์ร่วมไทย-โซเวียตในวันที่ 28 มีนาคม ค.ศ. 1979 ที่ได้ประกาศว่าจะส่งเสริมความสัมพันธ์ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาค ความเคารพซึ่งกันและกัน การไม่แทรกแซงกิจการภายในของกันและกัน และผลประโยชน์ร่วมกัน แต่ความจริงแล้วการเยือนดังกล่าวกลับมุ่งเน้นไปที่ปัญหากัมพูชาที่กำลังถูกเวียดนามรุกรานเป็นประเด็นหลัก เนื่องจากไทยกับสหภาพโซเวียตมีความเห็นในเรื่องนี้ต่างกันโดยสิ้นเชิง³⁴ และในปลายปีนั้นเอง ไทยยังได้ปฏิเสธคำขอของสถานเอกอัครราชทูตโซเวียตประจำประเทศไทยที่จะนำเรือรบสองลำเข้าเทียบท่า เพื่อการเยี่ยมเยือนเพิ่มพูนสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างกัน ทั้งนี้อ้างเหตุผลว่าเป็นช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม เพราะไทยต้องการแสดงตัวเป็นกลางในภูมิภาค นอกจากนี้ ไทยยังขอให้สหภาพโซเวียตลดเที่ยวบินที่บินผ่านประเทศไทยให้เหลือเพียง 24 เที่ยวบินต่อเดือน ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับสหภาพโซเวียตเป็นอย่างมาก อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามกับสหภาพโซเวียตในช่วงนั้น ส่งผลกระทบโดยตรงกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต เพราะในสายตารัฐบาลไทยแล้ว สภาพการณ์ทางการเมืองในอินโดจีนส่งผลกระทบต่อความมั่นคงปลอดภัยของประเทศอย่างมาก

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

ต่อมา เมื่อมีคาอิล กอร์บาชอฟเข้ารับตำแหน่งผู้นำในเดือนมีนาคม ค.ศ. 1985 สหภาพโซเวียตก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงภายในอีกครั้งโดยดำเนินนโยบายเปเรสตรอยก้า (Perestroika) กับกลาสโนสต์ (Glasnost) พร้อมทั้งความพยายามสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้น แต่สำหรับความสัมพันธ์กับไทยนั้นดูจะยังทรงตัวอยู่ แม้ว่า เอดูอาร์ด เซวารัดนาตเซ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้มาหยุดแวะที่กรุงเทพฯ ระหว่างเดินทางไปออสเตรเลียเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1987 และได้พบปะสนทนากับพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรีและพลอากาศเอก สิทธิ เศวตศิลา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แต่ก็ได้เพียงแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันเท่านั้น โดยคาดการณ์ว่าจะพิจารณาประเด็นปัญหาต่างๆโดยละเอียด ในระหว่างการเยือนสหภาพโซเวียตของพลอากาศเอก สิทธิ แต่การเดินทางเยือนสหภาพโซเวียตของเขาในเดือนพฤษภาคมปีเดียวกันนั้นไม่ได้ช่วยให้ความสัมพันธ์มีความคืบหน้ามากนัก ซึ่งพลอากาศเอก สิทธิ ได้กล่าวถึงการเจรจาในครั้งนั้นว่า แม้จะหยิบยกปัญหากัมพูชาขึ้นหารือกับผู้นำโซเวียต แต่ก็หวังเพียงแต่กระชับความสัมพันธ์ระหว่างกันเท่านั้น เพราะรู้ว่าสหภาพโซเวียตไม่มีทางที่จะยุติการให้ความช่วยเหลือเวียดนาม³⁵ และเซวารัดนาตเซเองยังได้ยอมรับว่าทั้งสองฝ่ายมีทัศนคติแตกต่างกันในเรื่องสถานการณ์รอบๆกัมพูชา อย่างไรก็ตาม พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรีไทยคนที่สองในประวัติศาสตร์ ที่มีโอกาสเดินทางเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ ในระหว่างวันที่ 16-22 พฤษภาคม ค.ศ. 1988 ซึ่งเขาได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับกอร์บาชอฟด้วย โดยการเยือนในครั้งนั้นถือได้ว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง ทั้งสองฝ่ายเห็นควรที่จะช่วยกันหาทางแก้ไขปัญหากัมพูชา อีกทั้งยังมีการทำความตกลงในเรื่องความร่วมมือกันทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมไปถึงแสดงความปรารถนาที่จะส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม การกีฬา และการท่องเที่ยว

หลังจากนั้น การเดินทางเยือนกันระหว่างชนชั้นนำของทั้งสองประเทศยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ น่าจะน่าเป็นเพราะสถานการณ์ระหว่างประเทศเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดี เช่น กรณีเวียดนามถอนทหารออกจากกัมพูชา หรือ การสิ้นสุดลงของสงครามเย็น โดยในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1989 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารฯ เสด็จเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการ ต่อมา นายประจวบ ไชยสาส์น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงานได้เดินทางเยือนสหภาพโซเวียตตามความตกลงว่าด้วยความร่วมมือทางเศรษฐกิจ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ลงนามกันในปีที่ผ่านมา และในเดือนธันวาคม นายอิกอร์ รอกาเชฟ (Igor Rogachev)

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศโซเวียตได้เดินทางเยือนไทยอย่างเป็นทางการ ตามด้วย นายนิโคไล รัชคอฟ (Nikolai Ryzhkov) นายกรัฐมนตรีสหภาพโซเวียตที่เยือนไทยอย่างเป็นทางการ ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1990 และต่อมาในเดือนมิถุนายน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้เสร็จเยือนสหภาพโซเวียตเป็นครั้งที่ 2 การเดินทางเยือนดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงแนวโน้มที่ดีในการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันให้แน่นแฟ้นขึ้น และยังเป็น การสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันให้เพิ่มพูนขึ้นอีกด้วย แต่สหภาพโซเวียตก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในครั้งใหญ่ โดยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากคอมมิวนิสต์เป็นประชาธิปไตย สหภาพโซเวียตประกาศยกเลิกประเทศสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการในวันที่ 26 ธันวาคม ค.ศ. 1991 ภายหลังจากการขับพลออกจากตำแหน่งประธานาธิบดี ซึ่งการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้คาดว่าจะเอื้ออำนวยให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียกลับมาสนิทสนมแน่นแฟ้นดังเดิมได้ เนื่องจากความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองได้หมดสิ้นลง

2.2.2 ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ

หลังจากโซเวียตได้เปิดสำนักงานที่ปรึกษาการค้าขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 1949 แต่ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจก็ไม่ได้พัฒนาอย่างเด่นชัด ต่อมาไทยแสดงท่าทีต้องการกระชับความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตเพื่อตอบโต้กรณีสหรัฐฯขายข้าวให้อินเดียปี ค.ศ. 1960 จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จึงได้ประกาศในเดือนมกราคม ค.ศ. 1962ว่าจะส่งผู้แทนมิตรภาพไปมอสโกเพื่อลงนามในข้อตกลงทางการค้ากับสหภาพโซเวียต โดยสนใจที่จะส่งเสริมการค้าแม้ว่ายังไม่มีข้อตกลงทางการค้าอย่างเป็นทางการระหว่างกัน และยังมี การแลกเปลี่ยนเอกสารการค้า (trade note) ที่เสนอว่าสหภาพโซเวียตจะซื้อยางพาราจากไทยเป็นจำนวนร้อยละ 62 ของผลผลิตทั้งหมดในปีดังกล่าว รวมทั้งจะมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกันด้วย³⁶ ทั้งนี้เพื่อตอบโต้อีกกรณีหนึ่งซึ่งสหรัฐฯส่งอาวุธจำนวนหนึ่งไปให้กัมพูชาซึ่งกำลังมีปัญหามรณภัยกับไทยเรื่องเขาพระวิหารด้วย

เมื่อสหรัฐฯประกาศหยุดทิ้งระเบิดในสงครามเวียดนามในปี ค.ศ. 1968 ทำให้ไทยได้รื้อฟื้นการเจรจาการค้ากับสหภาพโซเวียตอีกครั้ง โดยส่งคณะผู้แทนทางการค้าไปยังสหภาพโซเวียตในเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1969 ในที่สุดความตกลงทางการค้าฉบับแรกในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ก็เกิดขึ้นเมื่อวันที่ 26 มีนาคม ค.ศ. 1970 และได้มีพิธีลงนามในความ

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

ตกลงทางการค้าฉบับนี้ในวันที่ 25 ธันวาคม ปีเดียวกันที่กระทรวงการต่างประเทศไทย เป็นที่น่าสังเกตว่าความตกลงทางการค้ากับรัสเซียกลับเจรจาประสบความสำเร็จ ในช่วงเวลาที่รัสเซียเปลี่ยนระบอบการปกครองกลายเป็นสหภาพโซเวียตแล้ว

ความตกลงฉบับดังกล่าว ร่วมลงนามโดยเอกอัครราชทูตโซเวียตประจำประเทศไทย อนุโตลี โรซานอฟกับผู้แทนรัฐบาลไทย พันเอก ถนัด คอมันต์ โดยมีกำหนดว่าทั้งสองฝ่ายควรจะให้สถานะชาติที่ได้รับการเกื้อกูลที่สุดแก่กันในด้านการค้าและการขนส่งสินค้า และระบุสถานะทางกฎหมายของหน่วยงานการค้าของโซเวียตในประเทศไทย ทั้งสองประเทศยังได้แสดงความปรารถนา ร่วมกันที่จะขยายและพัฒนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ บนพื้นฐานของความเสมอภาคและประโยชน์ ร่วมกัน นอกจากนี้ตอนท้ายเอกสารฉบับนี้ยังมีรายการสินค้าของโซเวียตและไทยที่ทั้งสองตกลงกันจะ ส่งออกอีกด้วย³⁷ ทั้งนี้ขอบเขตของการค้าระหว่างทั้งสองประเทศยังไม่กว้างขวางเท่าที่ควรเพราะยัง ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกฎหมายระหว่างประเทศ ต่อมาในปี ค.ศ. 1971 สำนักงานที่ปรึกษาการค้า ของโซเวียตได้เปลี่ยนเป็นสำนักงานการค้าโซเวียต และไทยได้ทำความตกลงว่าด้วยการคมนาคมทาง อากาศระหว่างสองประเทศ โดยสายการบินแอฟลอตจะเริ่มจัดเที่ยวบินไปกลับจากมอสโกมายัง กรุงเทพฯและกัวลาลัมเปอร์ ผ่านเตหราน การาจี เดลี และร่างกุ้ง ในขณะเดียวกัน บริษัท การบินไทย อินเตอร์เนชันแนล จำกัดก็เริ่มจัดเที่ยวบินไปกลับจากกรุงเทพฯ ผ่านเดลี การาจี คาบูลและเตหราน ไปยังทัชเคนต์-มอสโก-โคเปนฮาเกน-ปารีส และทัชเคนต์-มอสโก-ลอนดอน-นิวยอร์ก ในปี ค.ศ. 1974 ได้มีพิธีเปิดนิทรรศการการค้าของโซเวียตอย่างเป็นทางการที่สวนลุมพินี กรุงเทพฯ โดยมีองค์การค้า ต่างประเทศของโซเวียต 12 องค์การมาร่วมในนิทรรศการนั้น ด้วยเหตุนี้มูลค่าการค้าระหว่างโซเวียต- ไทยในช่วงปี ค.ศ. 1970-1975 จึงเติบโตอย่างรวดเร็วเพิ่มขึ้นจากเดิม 5 เท่า จาก 3.4 ล้านรูเบิล เป็น 17.3 ล้านรูเบิล³⁸

ถือได้ว่าความตกลงทางการค้าครั้งแรกระหว่างทั้งสองประเทศในปี ค.ศ. 1970 นั้น ได้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการขยายการค้าระหว่างกัน ส่งผลให้เกิดการร่วมมือกันในด้านต่างๆอย่าง ต่อเนื่อง โดยในปี ค.ศ. 1975 ทั้งสองประเทศก็ได้ก่อตั้งบริษัทเดินเรือร่วมไทย-โซเวียตขึ้น ซึ่งส่งผลให้มี

³⁷ ตรีมิตร เยพิมอฟ, “ส.ส.ช.ส. - ประเทศไทย ก้าวหน้าไปสู่พรมแดนใหม่.” สสชส.-อาเซียน ขอบ ฟ้าใหม่แห่งความร่วมมือกัน. หน้า 54.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-57.

เรือสินค้าไชเวียดแวะที่กรุงเทพฯถึง 236 ครั้งในปี ค.ศ. 1978 จากเดิมมีเรือสินค้าไชเวียดแวะที่กรุงเทพฯเพียง 70 ครั้งในปี ค.ศ. 1973³⁹ และต่อมาในปี ค.ศ. 1976 รัฐสภาไทยได้ลงมติด้วยคะแนนเสียง 127 ต่อ 30 เสียงให้ยกเลิกกฎหมายที่กำจัดการค้ากับประเทศสังคมนิยม การติดต่อทางการค้าระหว่างทั้งสองขยายตัวออกไปอีก ภายหลังจากที่คณะกรรมการการค้าแห่งประเทศไทยและหอการค้าและอุตสาหกรรมแห่งสหภาพโซเวียตได้ลงนามกันในความตกลงว่าด้วยความร่วมมือในปี ค.ศ. 1979 ซึ่งได้กำหนดให้มีการแลกเปลี่ยนตัวแทนการค้าและนิทรรศการการค้าระหว่างกัน

แม้ว่าไทยจะมีความพยายามปรับนโยบายต่างประเทศ จนความสัมพันธ์กับสหภาพโซเวียตอยู่ในสถานะที่ดีขึ้น แต่อุปสรรคเรื่องความเคลือบแคลงใจยังสามารถเห็นได้ชัดเจน และมีผลต่อความสัมพันธ์ด้านการเศรษฐกิจด้วย สังเกตได้จากคำกล่าวของ นายสุภาพนา บุนนาค ซึ่งดำรงตำแหน่งเลขาธิการหอการค้าไทยในขณะนั้นว่า "ถ้าบริษัทไหนค้าขายกับประเทศสังคมนิยมแล้ว พ่อค้ามักจะถูกสันติบาลนอกเครื่องแบบติดตามทุกฝีก้าว พ่อค้าเหล่านั้นจึงไม่อยากจะเสี่ยงต่อการถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์เพราะไปขยายตลาดกับประเทศสังคมนิยมได้"⁴⁰

อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบความสัมพันธ์ด้านการเมืองกับด้านเศรษฐกิจระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตแล้ว ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจมีการพัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วมากกว่าและไทยมักจะเป็นฝ่ายได้ดุลการค้า โดยเฉพาะปี ค.ศ. 1981 ไทยเป็นประเทศในกลุ่มอาเซียนที่มีปริมาณการค้ากับสหภาพโซเวียตมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่ง⁴¹ จึงมีนักธุรกิจไทยหลายคนสนใจเดินทางไปยังสหภาพโซเวียตเพื่อหาช่องทางทำการค้าหลายครั้ง รวมทั้งผู้แทนระดับสูงจากรัฐบาลไทยด้วย เช่น คณะของนายอุกฤษ มงคลนาวิน ในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ค.ศ. 1984 และคณะของนายอาสา สารสิน เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายโซเวียตได้ส่งผู้แทนจากรัฐสภาโซเวียตมาเยือนกรุงเทพฯในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1986 ซึ่งทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเกี่ยวกับปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสองฝ่ายอย่างกว้างขวาง และต่อมาได้ลงนามในพิธีสารว่าด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการร่วมทางการค้าในวันที่ 12 พฤษภาคม ค.ศ. 1987 โดยในปีนั้นเองได้มีบริษัทร่วมทุนระหว่างโซเวียต-ไทยเกิดขึ้น คือบริษัท

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁴⁰ ภรณ์พรรณ สุขสวัสดิ์, "อุปสรรคในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียต ในยุคหลังสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2," (ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 41.

⁴¹ อเล็กซานเดอร์ อ. คาร์ตชาวา, 90 ปี ความสัมพันธ์ทางการทูตรัสเซีย-ไทย, หน้า 129.

แอสแพคจำกัด ซึ่งจดทะเบียนในกรุงเทพฯ เมื่อ 28 กันยายน บริษัทนี้เรียกได้ว่าเป็นตัวกลางติดต่อค้าขาย เป็นทั้งผู้ส่งออกและนำเข้า ผู้ร่วมก่อตั้งบริษัทฝ่ายไทยประกอบไปด้วยเครือบริษัทเมโทร และธนาคารกรุงเทพ จำกัด

การประชุมคณะกรรมการมาธิการร่วมทางการค้าครั้งแรกมีขึ้นเมื่อวันที่ 12-13 ตุลาคม ค.ศ. 1989 ณ กรุงมอสโก ซึ่งมีนาย ภิญญา ช่วยปลอด รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงพาณิชย์เป็นผู้นำคณะผู้แทนไทยเข้าร่วมประชุม ทั้งนี้สืบเนื่องจากการเยือนสหภาพโซเวียตอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1988 ของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่รัฐบาลทั้งสองฝ่ายเห็นพ้องที่จะส่งเสริมการค้าทวิภาคีและความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจอย่างจริงจังบนพื้นฐานแห่งผลประโยชน์ร่วมกัน โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่อย่างใดก็ตาม ปัญหาเศรษฐกิจที่เรื้อรังมานานของสหภาพโซเวียตได้ทวีความรุนแรงมากขึ้นในปี ค.ศ. 1990 เกิดภาวะขาดแคลนอาหาร จึงทำให้เกิดการปฏิรูปเศรษฐกิจภายในประเทศให้ไปสู่ระบบเสรี

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตยังคงเน้นหนักไปที่ด้านการเมืองเช่นเดิม แต่ก็เป็นความสัมพันธ์ที่เคลือบแฝงไปด้วยความหวาดระแวง ทั้งๆที่ทั้งสองประเทศมีพื้นฐานความสัมพันธ์ระหว่างกันที่ดีในอดีต ทำให้ประชาชนของทั้งสองประเทศขาดความใกล้ชิด และขาดโอกาสที่จะเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกเหินห่าง โดยสาเหตุหลักที่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหภาพโซเวียตไม่อาจพัฒนาอย่างใกล้ชิดได้นั้น เพราะสหภาพโซเวียตให้ความช่วยเหลือเวียดนาม อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจก็มีพัฒนาการที่ดีขึ้นบ้าง ทั้งๆที่ระบบการค้าของประเทศจะดำเนินงานโดยองค์การรัฐที่ขาดความคล่องตัว ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความแตกต่างกันทางอุดมการณ์การเมืองก็ไม่สามารถหยุดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจได้

2.3 ช่วงหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต (ค.ศ. 1991-ปัจจุบัน)

2.3.1 ความสัมพันธ์ด้านการเมือง

เมื่อสหภาพโซเวียตเปลี่ยนแปลงการปกครองกลายเป็นสหพันธรัฐรัสเซีย สาธารณรัฐ 10 แห่งของอดีตสหภาพโซเวียตได้ประกาศแยกตัวออกเป็นประเทศอิสระ ไทยได้ให้การรับรองเอกราชแก่รัสเซียเมื่อวันที่ 21 ธันวาคม ค.ศ. 1991 และไทยยังได้รับรองว่ารัสเซียเป็นผู้สืบทอดสิทธิทางกฎหมายจากสหภาพโซเวียต ด้วยเหตุนี้ สถานเอกอัครราชทูตและเอกอัครราชทูตโซเวียตประจำประเทศไทย ได้เปลี่ยนสถานะเป็นสถานเอกอัครราชทูตและเอกอัครราชทูตรัสเซียประจำประเทศไทย เช่นเดียวกับฝ่ายรัสเซีย จึงทำให้ไม่ต้องสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตกันอีก

อุปสรรคของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย เรื่องความแตกต่างของอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งเคยกีดขวางความสัมพันธ์ในยุคที่รัสเซียปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ได้หมดลงแล้ว เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 1992 คณะรัฐมนตรีไทยยังเห็นชอบให้มีนโยบายและแนวทางปฏิบัติในการติดต่อกับอดีตประเทศสังคมนิยมเป็นไปในลักษณะเดียวกันกับประเทศเสรี และยังให้ยกเลิกมติคณะรัฐมนตรีหรือระเบียบที่ขัดแย้งกับนโยบายดังกล่าวด้วย ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียในช่วงหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต จึงมีบรรยากาศที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาความสัมพันธ์กับรัสเซียมากยิ่งขึ้น

ถึงกระนั้น สถานการณ์ภายในประเทศของรัสเซียยังคงต้องการเสถียรภาพทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ทำให้รัฐบาลรัสเซียต้องให้ความสนใจกับปัญหาภายในเป็นสำคัญ ส่วนการพัฒนาความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้น รัสเซียจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับประเทศเพื่อนบ้านในเครือรัฐเอกราช (ซีไอเอส) ซึ่งแยกตัวออกจากสหภาพโซเวียตเป็นอันดับแรก ตามมาด้วยผู้ให้ความช่วยเหลือหลักๆทางเศรษฐกิจ ได้แก่ กลุ่มประเทศแถบยุโรป และสหรัฐฯ ทำให้ไทยเองควรจะดำเนินนโยบายในเชิงรุก (pro-active) เพื่อสานสัมพันธ์ และพัฒนาความร่วมมือต่างๆกับรัสเซีย ไทยได้ให้ความสนใจพัฒนาความร่วมมือทางวิทยาศาสตร์และวิชาการกับรัสเซียมาก โดยกระทรวงการต่างประเทศได้ขอให้กรมวิเทศสหการผนวกรัสเซียและประเทศเอกราชใหม่ที่เกิดจากสหภาพโซเวียต ให้เข้าอยู่ในรายชื่อประเทศที่ไทยจะให้ความช่วยเหลือฝึกอบรมภายใต้โครงการความช่วยเหลือไทย (Thai Aid Program)⁴² นอกจากนี้ ยังได้ดำเนินการประสานกับกรมวิเทศสหการและธนาคารแห่งประเทศไทย ให้จัดอบรมด้านการธนาคารแก่ประเทศอดีตสหภาพโซเวียตเดิมด้วย อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากรัสเซียได้รับเอกราช รัสเซียได้ให้ความสำคัญกับไทยในกรอบอาเซียนมากกว่าในกรอบทวิภาคี⁴³ สังเกตได้จากกรณีที่ไม่มี การแลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างผู้นำระดับสูงกับไทย ทั้งๆที่สิ่งนี้เป็นโอกาสให้เกิดการหารือถึงสู่ทางการขยายความสัมพันธ์ระหว่างกัน

* กองทุนการเงินระหว่างประเทศได้อนุมัติให้รัสเซียกู้เงินจำนวน 23 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ และ 7 ชาติยักษ์ใหญ่ทางอุตสาหกรรมยังได้ให้เงินกู้รัสเซียอีกจำนวน 28 พันล้านเหรียญสหรัฐฯ เพื่อปรับปรุงเศรษฐกิจในประเทศ

⁴² สุจิตรา นิรัญพฤกษ์, บทบาทของรัสเซียในเอเชีย-แปซิฟิก ภายหลังจากล่มสลายของสหภาพโซเวียต (ธันวาคม 2534 – ปัจจุบัน), (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร), หน้า 91.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 94.

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ด้วยเหตุนี้ เพื่อเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์ที่ขาดหายกันไปนาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีฯ จึงได้เสด็จเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการในปี ค.ศ. 1993 ซึ่งภายหลังการเสด็จพระราชดำเนิน พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์หนังสือเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนของสองประเทศอีกด้วย พร้อมทั้งมีการแปลเอกสารประวัติศาสตร์ของรัสเซียออกเผยแพร่ในประเทศไทยในเวลาต่อมา และในเดือนกันยายนปีเดียวกัน นายสุรินทร์ พิศสุวรรณ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศก็ได้เดินทางเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการ เพื่อร่วมลงนามความตกลงจัดตั้งคณะกรรมการความร่วมมือว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-รัสเซีย ต่อมาในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ. 1994 อเล็กซานเดอร์ ฟานอฟ (Alexander Panov) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เยือนไทย และตามด้วยการเยือนไทยอย่างเป็นทางการของ อังเดร โคซีเรฟ (Andrey V. Kozyrev) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรัสเซีย ในเดือนกรกฎาคม พร้อมทั้งเข้าร่วมประชุมเออาร์เอฟ (ASEAN Regional Forum : ARF) เป็นครั้งแรก ทั้งนี้สืบเนื่องจากรัสเซียเริ่มตระหนักว่าตนไม่อาจหวังพึ่งพาประเทศตะวันตกได้มากนักในการฟื้นฟูเศรษฐกิจไปสู่รูปแบบทุนนิยม แม้ว่ารัสเซียจะยึดมั่นในวิถีทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ทำให้เกิดความพยายามแสวงหามิตรประเทศในเอเชียควบคู่ไปด้วย แต่การติดต่อเยี่ยมเยียนกันก็ได้ห่างหายไปจนกระทั่งเดือนเมษายน ค.ศ. 1996 เมื่ออเล็กซานเดอร์ ฟานอฟเดินทางเยือนไทยอีกครั้งหนึ่ง ต่อมาในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน นายอำนาจ วิรวรณ ได้เดินทางไปรัสเซียเพื่อหารือเรื่องการเฉลิมฉลองการครบรอบ 100 ปีความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย ซึ่งเรามีโอกาสได้พบกับรัฐมนตรีเศรษฐกิจและรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียด้วย

เมื่อถึงกำหนดการประชุมคณะกรรมการความร่วมมือว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-รัสเซียครั้งที่ 1 ระหว่างวันที่ 1-4 เมษายน ค.ศ. 1997 นายพิทักษ์ อินทวิทย์นันท์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศจึงนำคณะผู้แทนไทยเยือนรัสเซีย พร้อมทั้งหารือสรุปถึงเรื่องการจัดงานฉลอง 100 ปีด้วย และระหว่างวันที่ 9-15 กรกฎาคม พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ องคมนตรีและรัฐบุรุษได้นำคณะผู้แทนไทยเยือนรัสเซียเพื่อร่วมเฉลิมฉลองการครบรอบ 100 ปี ความสัมพันธ์ไทย-รัสเซีย ต่อมาในระหว่างวันที่ 31 กรกฎาคม - 1 สิงหาคม เยฟเกนี ปริมาคอฟ (Yevgeny M. Primakov) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียได้เดินทางเยือนไทย โดยได้หารือกับพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ นายกรัฐมนตรี และนายประจวบ ไชยสาส์น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศด้วย และ 2 ปีต่อมา กริกอริ คาราซิน (Grigori Karasin) รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการต่างประเทศรัสเซียได้เดินทางเยือนไทยเพื่อประชุมคณะกรรมการความร่วมมือว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย-รัสเซีย

ครั้งที่ 2 ต่อมาในปี ค.ศ. 2000 อิกอร์ อิวานอฟ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้เยือนไทย เพื่อเข้าร่วมประชุมเออาร์เอฟ ข้อสังเกตคือแม้จะมีการแลกเปลี่ยนการเยือนระหว่างกันอยู่บ่อยครั้งของ บุคคลระดับต่างๆ แต่ภายหลังกองความเย็นเป็นต้นมาไม่มีการเยือนของผู้นำประเทศระดับสูงสุด อย่างระดับนายกรัฐมนตรีหรือประธานาธิบดี จนกระทั่งปี ค.ศ. 2002 ซึ่งพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีได้เดินทางเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการ ระหว่างวันที่ 16-18 ตุลาคม ค.ศ. 2002 โดย ทั้งสองฝ่ายยังได้เห็นพ้องถึงความจำเป็นที่จะดำเนินการสนธิสัญญาการส่งผู้ร้ายข้ามแดน และ สนธิสัญญาที่เกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือร่วมกันทางกฎหมายด้านอาชญากรรม (Treaty on Mutual Legal Assistance in Criminal Matters) ให้เรียบร้อยโดยเร็ว นอกจากนี้ยังได้อภิปรายถึงสู่ทางในการ พัฒนาความร่วมมือระหว่างกันทางทหารและเทคโนโลยีทางทหารอีกด้วย

ด้านเวลาตีเมีย ปูติน ประธานาธิบดีรัสเซียนั้นก็เดินทางเยือนไทยระหว่างการประชุมกลุ่มความร่วมมือเศรษฐกิจภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Asia Pacific Economic Cooperation, APEC) ที่ไทยเป็นเจ้าภาพเมื่อปี ค.ศ. 2003 การเดินทางเยือนของพันตำรวจโททักษิณดังกล่าว ถือเป็น การเยือนรัสเซียของนายกรัฐมนตรีไทยครั้งแรกในยุคหลังสงครามเย็น หลังจากการเยือนรัสเซียของ นายกรัฐมนตรีไทยครั้งสุดท้ายเมื่อ 14 ปีที่แล้ว เช่นเดียวกับฝ่ายรัสเซีย การเข้าร่วมประชุมเอเปคที่ กรุงเทพมหานครของประธานาธิบดีรัสเซีย ถือเป็น การเยือนไทยครั้งแรกของผู้นำรัสเซียนับตั้งแต่รัสเซีย เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย

อย่างไรก็ตาม ผู้นำของทั้งสองประเทศต่างคาดหวังที่จะกระชับความสัมพันธ์ให้ แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งดูเหมือนว่าภายหลังจากที่ผู้นำทั้งสองได้แลกเปลี่ยนการเดินทางเยือนระหว่างกัน จะมีความตกลง และความร่วมมือต่างๆที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

2.3.2 ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ

เนื่องจากรัสเซียเป็นรัฐที่สืบทอดของสหภาพโซเวียต พันธกรณีทางเศรษฐกิจระหว่าง ไทยกับสหภาพโซเวียตในอดีตจึงยังคงสืบทอดมาสู่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซียด้วย ระหว่างวันที่ 22-23 มีนาคม ค.ศ. 1992 ณ ที่ประชุมระหว่างประเทศเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศ

เกิดใหม่จากสหภาพโซเวียต ในกรุงวอชิงตัน ดีซี ไทยได้ตกลงจะให้ความช่วยเหลือแก่อดีตสหภาพโซเวียตและรัสเซียดังนี้⁴⁴

- สินเชื่อมูลค่า 200 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แก่รัสเซีย เพื่อให้ซื้อข้าว 5 แสนตันจากไทยโดยมีระยะ 2 ปี
- สินเชื่อ (Packing Credit) มูลค่า 50 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อให้ประเทศเหล่านี้ซื้อสินค้าจากไทย
- ให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าในรูปของอาหารและเวชภัณฑ์แก่รัสเซียและอุซเบกิสถานเป็นจำนวนเงิน 5 แสนเหรียญสหรัฐฯ

ต่อมาในปีเดียวกัน ไทยได้เสนอมาตรการทำการค้าต่างตอบแทนเพื่อช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินตราต่างประเทศในรัสเซีย โดยการใช้การจัดตั้งบัญชีหักกลบลบหนี้ (open-account) ทั้งนี้ฝ่ายไทยต้องการเสนอสินค้าประเภทข้าวและธัญพืช เพื่อแลกกับสินค้าน้ำมัน อัญมณี เพชร และแร่ธาตุต่างๆของรัสเซีย ในขณะที่ฝ่ายรัสเซียกลับเสนอสินค้าประเภทอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยน ซึ่งไม่เป็นที่สนใจของฝ่ายทหารไทย นอกจากนั้นยังไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของไทยที่ต้องการเจาะแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในเขตไซบีเรียของรัสเซีย ทำให้ในปลายเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 กระทรวงการต่างประเทศไทยได้นำคณะธุรกิจไทย ร่วมกับคณะทูตและนักธุรกิจจากประเทศแถบเอเชียแปซิฟิกเดินทางเยือนเขตไซบีเรีย เพื่อสำรวจลู่ทางการค้าและการลงทุนระหว่างกัน ผลการสำรวจพบว่าภูมิภาคนี้สามารถเป็นแหล่งทรัพยากร และตลาดที่สำคัญของไทยได้ ซึ่งในการนี้ไทยได้เชิญผู้บริหารและนักธุรกิจของไซบีเรียและภูมิภาคตะวันออกไกลของรัสเซียจำนวน 19 คนมาเยือนไทย⁴⁵

สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างจากเดิม ตลอดจนโอกาสทางธุรกิจในรัสเซีย ได้ทำให้ภาคเอกชนไทยให้ความสนใจต่อรัสเซียเพิ่มขึ้น มีการทำความตกลงว่าด้วยความร่วมมือระหว่างหอการค้าและอุตสาหกรรมของสหพันธรัฐรัสเซียกับสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1993 โดยมีเป้าหมายเพื่อเจรจาจัดตั้งสภาธุรกิจไทย-รัสเซีย (Joint Business

⁴⁴สุจิตรา นิรัญฤกษ์, บทบาทของรัสเซียในเอเชีย-แปซิฟิก หลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต (ธันวาคม 2534 – ปัจจุบัน). (กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร), หน้า 90.

⁴⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 92.

Council) อันเป็นกลไกสำคัญของภาคเอกชน ส่วนกลไกของฝ่ายรัฐบาลได้แก่คณะกรรมการร่วม ทวิภาคีไทย-รัสเซียก็ได้ลงนามในวันที่ 15 กันยายน ของปีเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ มูลค่าการค้าโดยรวม ระหว่างกันจึงได้เพิ่มสูงขึ้นโดยตลอดตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991-1995 แต่ไทยกลับเป็นฝ่ายต้องเสียดุลการค้า กับรัสเซียมาโดยตลอดเช่นกัน ต่างกับสมัยที่ไทยทำการค้ากับสหภาพโซเวียต ทั้งนี้เป็นเพราะสินค้า ส่งออกของไทยมักเป็นสินค้าเกษตร ขณะที่นำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมจากรัสเซียเป็นส่วนใหญ่

ต่อมามูลค่าการค้าเริ่มลดลงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1996 จนกระทั่งทั้งสองประเทศต้องเผชิญ กับวิกฤตการณ์การเงินเอเชียในช่วง ค.ศ. 1997 ต่อมา วิกเตอร์ บาราโบชิน (Victor Baraboshkin) นายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐอัลไต (Altai) หนึ่งในสาธารณรัฐของสหพันธรัฐรัสเซียได้เดินทางมาเยือน ไทยตามคำเชิญของภาคเอกชนไทย ระหว่างวันที่ 6-11 ธันวาคม ค.ศ. 1998 เพื่อหารือราชการเกี่ยวกับ ความเป็นไปได้ในการติดต่อร่วมมือทางการค้าและการท่องเที่ยวระหว่างกัน และในปี ค.ศ. 1999 ในระหว่างการประชุมคณะกรรมการร่วมว่าด้วยความร่วมมือทวิภาคีไทย - รัสเซีย ครั้งที่ 2 ที่กรุงเทพฯ ได้มีการลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยการเว้นภาษีซ้ำซ้อน และยังมีการจัดตั้งสมาคมการค้า ไทย-รัสเซียขึ้นในเดือนมีนาคม ในปีเดียวกัน ซึ่งส่งผลให้ผลการค้าระหว่างกันที่ตกต่ำอย่างมากในปี ค.ศ. 1998 เพิ่มขึ้น

ถึงกระนั้น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1998 จนถึงก่อนหน้าที่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตรเดินทาง เยือนรัสเซีย ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจะระหว่างไทยกับรัสเซีย โดยเฉพาะมูลค่าการส่งออกของไทยนั้น ตกต่ำลงเหลือไม่ถึง 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ แต่ดูเหมือนว่าจะมีการพัฒนาเป็นรูปธรรมอย่างจริงจัง ภายหลังการเดินทางเยือนรัสเซียอย่างเป็นทางการของพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร ในปี ค.ศ. 2002 โดยในระหว่างที่พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร เยือนรัสเซียนั้น ได้มีพิธีลงนามความตกลงระหว่างทั้งสอง ประเทศว่าด้วยการส่งเสริมและคุ้มครองการลงทุนต่างตอบแทน (Agreement on the Promotion and Reciprocal Protection of Investments) พร้อมทั้งเห็นควรให้อำนวยความสะดวกซึ่งกันและกันใน ความร่วมมือระหว่างภาคเอกชน หอการค้าและสมาคมธุรกิจต่างๆ และยังมีเห็นพ้องให้มีการทำการค้า แบบหักบัญชีระหว่างกัน(Account Trade) รวมทั้งยังได้มีการลงนามในข้อตกลงต่างๆดังนี้⁴⁵

⁴⁵ The Embassy of the Russian Federation in the Kingdom of Thailand [Online]. 2003.

- ข้อตกลงการสนับสนุนและคุ้มครองการลงทุนร่วมกัน (Agreement on the Encouragement and Mutual Protection of Capital Investment)
- ข้อตกลงความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว (Tourism Cooperation Agreement)
- ข้อตกลงยกเลิกพิธีการออกวีซ่าของนักการทูตและข้าราชการร่วมกัน (Agreement on the Mutual Waiving of Visa Formalities for Holders of Diplomatic and Service Passports)
- บันทึกความเข้าใจเรื่องความร่วมมือด้านเทคโนโลยีอวกาศและอุปกรณ์ (Memorandum of Understanding on Cooperation in Space Technologies and their Application)

แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ ไทยกับรัสเซียได้ตั้งเป้าหมายไว้ว่าจะเพิ่มมูลค่าการค้าระหว่างกันให้ถึง 1,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ต่อปี ภายใน 1-2 ปี ซึ่งมีการคาดการณ์ว่าการลงทุนระหว่างไทยกับรัสเซียจะขยายตัวมากขึ้นหลังจากการลงทุนในข้อตกลงข้างต้น สำหรับภาคเอกชนเองก็มีการตื่นตัวมากขึ้น สมาคมอุตสาหกรรมต่างๆของไทยภายใต้สมาพันธ์อุตสาหกรรมไทย (The Federation of Thai Industries) กับสหภาพนักอุตสาหกรรมและผู้ประกอบการของรัสเซีย (The Russian Union of Industrialists and Entrepreneurs, RUIE) ได้ร่วมลงนามในข้อตกลงที่จะช่วยผลักดันการลงทุนทางเกษตรกรรม อาหาร และเทคโนโลยี ในเดือนตุลาคม ค.ศ. 2003 นอกจากนี้บริษัท การบินไทย จำกัด (มหาชน) ได้วางแผนจะขยายเส้นทางการบินไปยังรัสเซียด้วย ซึ่งน่าจะช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวระหว่างกันอีกทางหนึ่งด้วย จึงกล่าวได้ว่าตั้งแต่ปี ค.ศ. 2002 ภายหลังจากเยือนรัสเซียของพันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร มีแนวโน้มที่ทุกฝ่ายในไทยพยายามกระชับความสัมพันธ์กับรัสเซียมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับรัสเซีย ที่เห็นได้อย่างเด่นชัดในช่วงหลังการล่มสลายสหภาพโซเวียต คือการติดต่อสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เพิ่มมากขึ้นจนนำหน้าด้านการเมืองและด้านอื่นๆ ทั้งนี้เป็นเพราะรัสเซียไม่มีบทบาททางการเมืองในไทยอย่างชัดเจนเหมือนในอดีตอีกต่อไป และสำหรับไทยเองก็มองว่าบทบาทของรัสเซียนั้นลดความสำคัญลงไปมาก แต่มาเน้นเป้าหมายด้านการค้าในการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ทว่ามูลค่าการค้าและการลงทุนระหว่างกันยังมีปริมาณไม่มากเท่าที่ควร จนกล่าวได้ว่าแม้บรรยากาศทางการเมืองในช่วงนี้สามารถเอื้ออำนวยให้ไทยพัฒนาความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจกับรัสเซียให้ก้าวหน้าได้ ซึ่งไทยได้มีความพยายามหลายครั้งที่จะดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ แต่กลับไม่อาจส่งผลให้มูลค่าการค้าระหว่างไทยกับรัสเซียในช่วง 10 ปีหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต (ค.ศ. 1991 - 2001) พัฒนาเต็มศักยภาพ